

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Тернопільський національний економічний університет**  
**Юридичний факультет**  
**Кафедра конституційного, адміністративного та фінансового права**

**ЄДНАК Олександр Валерійович**

**Конституційні основи четвертого покоління прав людини: порівняльно-  
правовий аналіз / Constitutional foundations of the Fourth Generation of  
Human Rights: comparative legal analysis**

спеціальність 081 – Право  
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконав студент групи  
ПРМ-21  
О.В. Єднак

---

Науковий керівник:  
к.ю.н, доцент, О.Б. Росоляк

---

Магістерську роботу допущено  
до захисту:  
« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2018 р.

Завідувач кафедри  
\_\_\_\_\_ **С.К. Гречанюк**

**ТЕРНОПІЛЬ – 2018**

## АНОТАЦІЯ

Єднак О. Конституційні основи четвертого покоління прав людини: порівняльно-правовий аналіз. – Рукопис.

Дослідження на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю 081 «Право» – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

Робота присвячена висвітленню теоретичних та практичних проблем пов'язаних з становленням та реалізацією четвертого покоління прав людини. В дослідженні комплексно, системно у порівняльно-правовому аспекті розглядаються теоретичні і практичні проблеми з якими зіштовхується суспільство та держави, що роблять спробу систематизувати та оформити правовідносини, пов'язані з реалізацією четвертого покоління прав людини.

## ANNOTATION

Yednak O. Constitutional foundations of the Fourth Generation of Human Rights . - The manuscript.

Research on the degree of higher education "Master" with a specialty 081 "Law" - Ternopil National University of Economics, Ternopil, 2018.

The work is devoted to the coverage of theoretical and practical problems associated with the formation and implementation of the fourth generation of human rights. In the study complex, systematically in the comparative legal aspect are considered the theoretical and practical problems encountered by society and the state, which attempt to systematize and formalize the legal relationship associated with the implementation of the fourth generation of human rights.

## РЕЗЮМЕ

**Магістерська робота** містить 112 сторінок, складається з вступу, двох розділів, висновку, списку використаних джерел із 149 найменувань.

**Метою магістерської роботи** вивчення проблематики становлення четвертого покоління прав людини, аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації конкретних прав четвертого покоління.

**Об'єктом дослідження** є сукупність правовідносин що виникають в процесі зародження та становлення четвертого покоління прав людини.

**Предметом дослідження** є існуючий правовий статус четвертого покоління прав людини в Україні та за кордоном.

**Одержані висновки та їх новизна** полягає у глибокому аналізі, порівнянні та висвітленні проблематики вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації четвертого покоління прав людини, з урахуванням соціальних, культурних та юридичних розбіжностей у праворозумінні.

**Ключові слова:** права людини, конституційне право, порівняльне право, четверте покоління прав людини.

## RESUME

**Master thesis contains 112 pages, consists of entry, two sections, conclusions, list of sources with 149 titles.**

**The aim of the master thesis** the study of the problems of the formation of the fourth generation of human rights, the analysis of domestic and foreign experience in the implementation of specific rights of the fourth generation.

**Object of research** is a set of legal relationships that arise in the process of the birth and formation of the fourth generation of human rights.

**The subject of research is** the existing legal status of the fourth generation of human rights in Ukraine and abroad.

**The resulting conclusions and novelty** is based on a deep analysis, comparative and highlighted issues of domestic and foreign experience in the implementation of the fourth generation of human rights, taking into account social, cultural and legal differences in legal thinking.

**Keywords:** human rights, constitutional law, comparative law, fourth generation of human rights.

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	<b>5</b>
<b>РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ</b> .....	<b>9</b>
Висновки до розділу 1.....	<b>16</b>
<b>РОЗДІЛ 2. ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ</b> .....	<b>17</b>
<b>2.1. Право на одностатеві шлюби</b> .....	<b>17</b>
<b>2.2. Право на смерть</b> .....	<b>41</b>
<b>2.3. Право на аборт</b> .....	<b>62</b>
Висновки до розділу 2 .....	<b>87</b>
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	<b>89</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</b> .....	<b>94</b>

## ВСТУП

**Актуальність теми:** Забезпечення прав людини - ключове завдання людства вже не одне десятиліття. Формування прав четвертого покоління є прямим та пропорційним наслідком стрімкого науково-технічного прогресу, що в силу своєї глобальної дії спричиняє тиск на існуючі суспільні інститути. Деформація суспільних інститутів, в свою чергу, передбачає імплементацію нових методів регулювання суспільних відносин, або ж коригування девіації. Імплементація таких інновацій у суспільне життя і є початком зародження та становлення четвертого покоління прав людини. Еволюція прав людини сягнула тієї межі, де визначальним завданням для себе ставить не розмежування компетенції у системі відносин “держава - суспільство”, а надскладне завдання окреслення меж автономії людської волі в новому, демократичному та ліберальному суспільстві. Через невинний локомотив прогресу, рішення які доводиться приймати, щоб за ним встигати набувають все більш радикального характеру. Неоднорідність соціокультурного розвитку держав, в часи глобалізації, потреба чіткої відповіді міжнародної спільноти на виклик часу є надзвичайно важлива, тому проблема реалізації прав четвертого покоління набуває неабиякої актуальності сьогодні.

**Мета роботи:** Метою магістерської роботи є вивчення проблематики становлення четвертого покоління прав людини, аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації конкретних прав четвертого покоління.

**Завдання:** Для досягнення мети дослідження перед собою слід поставити такі завдання:

- дослідити генезис четвертого покоління прав людини;
- проаналізувати головну теоретичну і практичну проблематику реалізації четвертого покоління прав людини в Україні та за кордоном;

- дослідити зарубіжний та вітчизняний досвід реалізації четвертого покоління прав людини на прикладі права на одностатевий шлюб, права на смерть, права на аборт.

**Об'єкт дослідження.** Об'єктом дослідження є сукупність правовідносин що виникають в процесі зародження та становлення четвертого покоління прав людини.

**Предмет дослідження.** Предметом дослідження є існуючий правовий статус четвертого покоління прав людини в Україні та за кордоном.

**Методи дослідження.** Для проведення ґрунтовного дослідження теми слід застосувати загальні наукові методи:

- Порівняльно - історичний - для дослідження ретроспективи генези та становлення четвертого покоління прав людини в Україні та за кордоном;

- Теоретико-юридичний - для виявлення головних теоретичних аспектів юридичних моделей механізмів реалізації четвертого покоління прав людини;

- Статистичний - метод порівняльного аналізу кількісних показників, що застосовується в дослідженні для оцінки масштабу явища, що різним чином впливає на процес становлення та реалізацію четвертого покоління прав людини;

- Системний - для окреслення чітких меж юридичних конструкцій, що затсовуються в правовій системі держав як детермінанта четвертого покоління прав людини;

- Діалектичний - для виявлення закономірностей становлення та розвитку четвертого покоління прав людини на прикладі вітчизняного та зарубіжного досвіду;

- Емпіричний - для обробки та синтезу зібраної інформації.

**Стан наукового дослідження.** Дослідженням проблеми четвертого покоління прав людини приділяють значної уваги вчені як на теренах нашої держави, так і за кордоном. До переліку таких науковців можна віднести:

О. Барабаш, Д. Шебаніц, М. Абдулієва, С. Алексєєв, В. Басік, Л. Глухарєва, С. Івантєв, С. Чєнгрєк, Д. Конолі, С. Намом, Ю. Дмитрієв, А. Б. Венгерєв, Ю. Шємшучєнко та ін.

**Наукова новизна дослідження.** Наукова новизна дослідження полягає у глибокому аналізі, порівнянні та висвітленні проблематики вітчизняного та зарубіжного досвіду реалізації четвертого покоління прав людини, з урахуванням соціальних, культурних та юридичних розбіжностей у праворозумінні, зокрема:

- Окреслено функціонування унікальних моделі реалізації права на одностатевий шлюб;
- На основі компіляції зарубіжного досвіду висвітлено головні переваги та недоліки потенційної можливості легалізації одностатєвих шлюбів;
- Здійснено аналіз усіх вітчизняних законодавчих ініціатив з питання легалізації одностатєвих шлюбів;
- Відображено ключові моменти ретроспективи евтаназії та її сучасного стану у світі;
- Проведено глибокий аналіз міжнародної судової та законодавчої практики з питань евтаназії, з детальним висвітленням усіх особливостей юридичних конструкцій, їх переваг та недоліків;
- Надано оцінку перспектив легалізації евтаназії в Україні;
- Проведено детальне дослідження зарубіжного досвіду легалізації та заборони штучного переривання вагітності;
- Висвітлено наслідки усіх типових підходів до правового регулювання аборту на прикладі досвіду конкретних країн;
- Здійснено повний аналіз проблематики легалізації абортів.

**Практичне значення дослідження.** Практичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому висвітлений унікальний не лише для України, але і для цілого світу досвід держав, які в силу власних соціальних, економічних та культурних особливостей сприяють розвитку, або ж заперечують визнання

на законодавчому рівні окремих прав четвертого покоління прав людини. Також на основі аналізу отриманої інформації дослідження сприяє точнішій кваліфікації та систематизації головних теоретико-практичних аспектів прав четвертого покоління. Таким чином дослідження може сприяти розробленню власних вітчизняних теоретичних концепцій та практичних юридичних конструкцій що в подальшому сприятимуть виробленню власної унікальної юридичної практики.

**Апробація результатів дослідження.** Теоретичні висновки та практичні положення, які містяться у магістерській роботі були опубліковані автором у формі наукової статті у фаховому журналі «Актуальні проблеми правознавства», №4, 2018.

**Структура й обсяг дослідження.** Робота складається із вступу, двох розділів, трьох підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 109 сторінок, з них 91 основного тексту. Список використаної літератури займає 18 сторінок (149 найменувань).



## **РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМАТИКА СТАНОВЛЕННЯ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Еволюція суспільних відносин призводить до їх ускладнення через урізноманітнення. Така багатогранність призводить до необхідності створення нових та покращення наявних механізмів регулювання таких суспільних відносин. В свою чергу, згадані вище механізми утворюються шляхом детермінування та розшарування суспільних відносин, що первинно формуються як форми визнання прав людини.

Оскільки обрамлення нових суспільних відносин є явищем динамічним, то і утворення змістовно нових детермінантів переживало свої етапи зародження та становлення. Занурившись у ретроспективу правової генези, права людини прийнято поділяти на покоління - історичний відтинок часу, під час якого виникли та сформувались суспільні уявлення про окремі права людини. На сьогодні прийнято говорити про три покоління прав людини, що вже сформувались, та четверте покоління прав людини, що лише перебуває на етапі становлення.

Перше покоління прав людини пережило своє становлення в часи Великої французької революції, та американської боротьби за незалежність. Перше покоління прав людини - це особисті та політичні права людини. Перше покоління прав людини зародилось в часи абсолютизму, разом з розумінням, що в такому становищі вплив людини на суспільне життя був мінімальним, а вплив держави на будь-які сфери життя людини був безмежним. Саме тому перше покоління прав людини, в першу чергу, несе в собі ідеї рівності в незалежності від майнового стану, кольору шкіри чи віросповідання. Тобто по-суті, перше покоління прав людини вперше окреслило кордони між державним апаратом і людиною, частково розмежувавши сфери впливу, підкресливши цінність та важливість автономії людської волі.

Друге покоління прав людини почало своє формування в останні роки першої світової війни. З початком зростання ролі соціальних інститутів, падіння імперій та демократизації суспільства, питання врегулювання соціальних, економічних та культурних прав набуло неабиякої актуальності. Відображення перших конституційних спроб можна віднайти у конституції Мексики, Італії і інших країн. Важливим і фундаментальним для міжнародної спільноти є безумовно Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 1966 року. Відмінність від першого покоління полягала в тому, що в разі, якщо для реалізації першого покоління прав людини в основі лежали негативні зобов'язання держави, то права другого покоління можна віднести до позитивних прав, тобто для забезпечення їх реалізації від держави вимагається ряд необхідних дій.

Третє покоління прав людини - так зване покоління колективних прав. Основною третього покоління прав людини лежить визнання народу, як основи існування держави. Тобто до переліку таких прав потрібно в першу чергу віднести право нації на самоідентифікацію, та визнання такого права міжнародною спільнотою, право на мир, право на безпеку, безпечне навколишнє середовище тощо.

Проте в XXI столітті на тлі стрімкого розвитку технологій, глобалізації та лібералізації суспільства можна сміло говорити про становлення четвертого покоління прав людини. По-суті, четверте покоління прав людини базується на автономії людської волі, як первинна детермінанта до побудови суспільних відносин. За змістом такі права можна розділити на соматичні та трансгуманістичні.

До соматичних прав можна зарахувати такі права людини:

- право на зміну статі;
- право на аборт;
- право на трансплантацію органів;
- право на одностатевий шлюб;

- право на евтаназію.

До трансгуманістичних прав можна віднести:

- право на доступ до мережі Інтернет;
- право на віртуальну реальність;
- право на штучну аугментацію (суміжна ланка між соматичними та трансгуманістичними правами).

Проте даний перелік не є вичерпним, оскільки триваючі академічні дискусії постійно звужують чи розширюють приблизний перелік прав четвертого покоління. З цього приводу є цікава думка А. Б. Венгерова, що пропонує називати права четвертого покоління саме правами людства в цілому. Тобто до таких прав можна віднести:

- право на мир
- право на космічний простір
- право на ядерну безпеку
- екологічні права
- права, що пов'язані з інформатизацією суспільства

Така позиція є досить популярною, і її коріння сягають кінця другої світової війни, а точніше соціальних процесів, що настали після її закінчення: створення ефективних міжнародних організацій, міждержавних об'єднань, заборона хімічної і біологічної зброї, тощо.

В свою чергу, Ю.А. Дмитрієв до четвертого покоління прав людини пропонує відносити лише права, пов'язані з інформатизацією суспільства.

Побутує думка про існування четвертого покоління прав людини виключно в межах соматичних прав.

Варто також згадати про напрацювання східних сусідів, які ще в 2003 передбачали створення 5 покоління прав людини. На думку С. Івантева в кінці ХХ століття в Росії було відкрито четверте покоління прав - "духовно-моральні права і свободи людини і громадянина", які проголосили і

проголошують духовні і моральні цінності особистості, яким особливу увагу приділяють Російська Православна Церква та інші традиційні релігійні конфесії. До таких прав вчений відносить право на життя, повагу духовної і моральної гідності людини, заборона тортур і нелюдського поводження, право на творчість, право вибору, свобода совісті і віросповідання, право на духовну освіту і виховання та ін. Тобто четверте покоління прав людини несе в собі цінність автономії людського духу, тіла, які є природними правами, що належать людині в силу його народження, а також в силу позитивного права.

Продовжуючи думку вищевказаного науковця, п'яте покоління прав людини також називають "Божественними правами і свободами". Його фундамент базується на таких цінностях, як любов, інформація та енергія. Таким чином, до п'ятого покоління прав належать такі права, як право на любов, віра і любов до Бога, єдність з Творцем, право на народження в Любові, право на інформацію і управління енергією, право на Співтворчість, вдосконалення і одухотворення навколишнього світу і інші права, які випливають з Любові і Божественної енергії [16].

Вся ця різноманітність думок ще раз підкреслює наявність проблеми визначення конкретних меж четвертого покоління прав людини. Проте, важливішим є не окреслення меж четвертого покоління, а адаптація людства до нових викликів, що пов'язані з масштабною глобалізацією та технологізацією людства.

В контексті проблеми технологізації суспільства та адаптації прав людини варто згадати публікацію розроблену С.Ченгроком, Д. Конолі, С. Намом. Право на інформацію та доступ до мережі Інтернет в свою чергу можуть створювати загрозу для порушення, для прикладу, права на приватність. В зв'язку з цим утворюється своєрідна конфліктна ситуація. Говорити про конфіденційність інформації, у світі де в людей є смартфон, трекери та інші гаджети?

Навіть якщо всі ці дані надійно приховати, то з вирішенням проблеми конфіденційності, виникає проблема розвитку нових технологій в цілому, адже гаджети використовуються для підготовки алгоритмів, які все більше здатні передбачати та навіть маніпулювати поведінкою людей. Наприклад, штучний інтелект та різного роду нейромережі не лише прагне зрозуміти, коли люди відчують себе щасливими чи сумними, але і стратегічно впливають на їх настрої. В свою чергу, уявіть собі потенціал дзеркала ванної кімнати або автомобіля, який може підняти настрій людині, заспокоїти її або навіть посилювати свою пильність на рівні підсвідомості, скажімо, маніпулюючи звуками, температурою або розмовними сигналами. І все це можливо завдяки даним про кожного з нас. Але навіть якщо й пожертвувати конфіденційністю, то уявіть цю технологію в руках диктатора [123].

Продовжуючи тему технологізації суспільства, не можна не згадати про права на віртуальну реальність. На сьогодні технологія віртуальної реальності досягла значних висот. Відтак, відповідні технології вже сьогодні здатні:

- допомагати людям боротись зі страхом;
- допомагають відточувати навички медикам та військовим;
- допомагають боротись із різного роду психічними розладами;
- допомагають проектувати різного роду архітектурні конструкції;
- значною мірою сприяє кращому сприйняттю навчального матеріалу як серед дітей та і серед дорослих [49].

Безумовно, інформатизація та технологізація суспільства - явище, що невинно поглинає усю планету. Завдяки вбудовуванню в неї феноменів віртуальної реальності, які, з одного боку, усвідомлюються і слугують інструментом оптимізації реальних суспільних взаємодій а з іншого, а з іншого боку, популяризація віртуальної реальності з часом може призвести вже до віртуалізації реальності.

Широкі можливості, що надає віртуальний світ особистості для самотиражування в тій чи іншій формі, врешті-решт призводить до втрати власної ідентичності й особистісного «розмивання». Саме ці проблеми можуть стати предметом подальших деструктивних соціальних процесів.

Не менше моральних дилем з'являються в сфері соматичних прав людини. До прикладу, тезово аналізуючи проблему сурогатного материнства, з одного боку, ми констатуємо факт прогресивності медичної науки, та користь від цього прогресу для людини. Тепер безпліддя більше не виглядає вироком для сім'ї, що бажає завести дитину, то ж безглуздо обмежувати право сім'ї на продовження роду чи забороняти своєрідне відновлення справедливості гуманним актом любові та співпраці. Проте поряд з цим, існує серйозна загроза перетворити материнство на договірну комерційну працю; Породження таких тенденцій може значною мірою відобразитись на морально-ціннісному стержні суспільства. Окрім очевидної моральної дилеми, етап становлення четвертого покоління прав людини страждає від ще одного “недугу”. Мова йде про відсутність єдиних механізмів реалізації таких прав. Таким чином, коли одні держави підтримують практику сурогатного материнства, то інші – відверто засуджують (у Франції, наприклад, діє норма про суперечність сурогатного материнства законодавству про усиновлення та невідчужуваність людського тіла). Така ж дилема стосується абсолютно усіх прав четвертого покоління. При наявності значної кількості міждержавних організацій, та всебічної уніфікації законодавства, ніхто не може забрати право в нації обирати власний шлях розвитку, відповідно до їхнього менталітету та традиції [2].

Більш автономною проблемою на шляху до повноцінного становлення четвертого покоління прав людини є антагонізм індивідуалізму по відношенню до колективних цінностей.

За своєю природою четверте покоління прав покликане встановити особистісну автономію волі особи, підкреслити важливість волі і

життя індивіда як найвищої соціальної цінності. Така мета в своєму наслідковому сенсі може суперечити різноманітним колективним цінностям. До прикладу аборт, будучи правом жінки на розпорядження своїм тілом, в одній зі своїх проєкцій ставить інтерес жінки, як вже сформованого індивіда вище аніж життя ( в контексті покращення демографічної політики країни) чи безмежний потенціал ненародженого.

Продовжуючи тему індивідуалізму, одним з конфліктних питань четвертого покоління прав є проблема права на клонування людини. Антагоністами по відношенню до такого права виступають традиціоналісти та, в першу чергу, церква.

До прикладу релігійними догматами визначено, що людина – це результат божого промислу. Тобто, в цьому випадку, людина втручається у задум Господній. Не менше запитань постає в контексті індивідуалізації кожної людини як особистості. Ще однією проблемою є створення необхідних юридичних механізмів для регулювання не лише реалізації права на клонування, але й правовий зв'язок між клоном та його “оригіналом”.

Слід наголосити, що більшість європейських держав не тільки не закріпили в законах, постановах, статутних документах міжнародних організацій право на клонування, а навіть на законодавчому рівні заборонили поширення такого права. Крім цього, в країнах лідерів генної інженерії навіть передбачена заборона на державне фінансування експериментів, пов'язаних з клонуванням людини [2].

Легалізуючи одностатеві шлюби в країнах, де превалюють традиційні цінності - автоматично означатиме порушення природного процесу культурної трансформації народу, що може підвищити рівень дискримінації представників сексуальних меншин. Подібний дуалізм суспільного сприйняття спостерігається щодо кожного права четвертого покоління.

Зі сторони наукового диспуту, аналізуючи проблематику становлення четвертого покоління прав людини, можна прийти до висновку, що

головними конфліктуючими сторонами є представники “старого світу”, що символізують в собі традиційні догми, класичну гуманістичну мораль та представники “нового світу”, що виступають за революцію суспільних інститутів, імплементацію новітніх технологій та уявлень про функціонування суспільства в цілому. По-суті, весь конфлікт породжується через те, що в конфлікті фактично відсутні його раціоналізатори, своєрідні медіатори, які б намагались віднайти компроміс в конфлікті.

Людству слід зрозуміти, що майбутнє вже тут і зараз та спрямувати всі можливі ресурси на дослідження проблем четвертого покоління прав людини, адже в іншому випадку ми можемо припинити процес суспільної еволюції та змінити курс на тривалу стагнацію, а в найгіршому випадку - деградацію, як наслідок. Четверте покоління прав людини - виклик, який кожен з нас повинен прийняти з розумінням усіх його вимог та перспектив.

### **Висновки до розділу 1.**

У підсумку, ми маємо фактично не вивчений пласт відносин. Враховуючи теоретичну конструкцію наявних уявлень про четверте покоління прав людини, для прогресивного освоєння їхньої сутності та виокремлення проблематики, в першу чергу, слід змінити підхід до розуміння людських прав в цілому.

Старі, донедавна перевірені методи визначення «моральності» права, або ж потребують значної модернізації, або ж докорінної зміни соціальних моделей, на яких така моральність будується. Потреба зміни уявлень породжена існуванням абсолютизації позицій сторін конфлікту. Абсолютна полярність позицій, в свою чергу, значно зменшує шанси на пошук компромісу, час на пошуки якого вже давно минув.



## РОЗДІЛ II. ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ОКРЕМИХ ПРАВ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ

### 2.1. Право на одностатеві шлюби

Як відомо, відповідно до статті 3 Сімейного кодексу України: сім'я є первинним та основним осередком суспільства. Такий постулат, закріплений на законодавчому рівні, не може викликати жодних сумнівів в його істинності. Саме групування перших людей в сім'ї, було тим первинним важелем соціалізації і формування людини як істоти соціальної.

Безумовно, сім'я як первинна концепція сутності буття індивідів, дійшла й до нашого часу. Проте, недоречно буде стверджувати про те, що розуміння сім'ї як соціального явища, в первинні часи, не відрізняється від сучасного. Причиною цього є зародження та еволюція економічних, політичних, культурних та інших соціальних інститутів. Динаміка соціальних відносин в свою чергу, змусила окреслити людську ієрархію, що призвело до легітимізації розуміння інституту сім'ї, формою якої є шлюб. На сьогодні все ще не існує єдиного визначення, укріпленого соціальною догмою поняття шлюбу, оскільки сам по собі інститут є комплексним, а варіативність розуміння та форма шлюбу залежить від історико-культурних особливостей окремого регіону. Відтак, в країнах Ісламського права, дозволена полігамія, оскільки закони Шаріату є офіційним джерелом права, у відповідному культурному ареалі. До прикладу, такі норми передбачені в статті 7 Конституції Об'єднаних Арабських Еміратів, статті 2 Конституції Кувейту чи статті 6 Конституції Бахрейна [21; 22; 23]. Проте, на території де історично домінантною релігією було і залишається християнство, юридичні конструкції все ще формуються з урахуванням принципу моногамії, таким чином відповідно до параграфу 1306 Цивільного уложення Німеччини встановлює заборону шлюбу, якщо хоча б одна з осіб перебуває в іншому

шлюбі чи партнерстві. Такі ж норми містяться в статті 21 Сімейного кодексу України та статті 19 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб і сім'ю [90; 19]. І це далеко не єдині розбіжності в розумінні інституту шлюбу у різних частинах світу. Станом на сьогоднішній день, до вищеприведеного можна додати наступні основні групи відмінностей:

- відмінності, пов'язані з встановленням шлюбного віку
- відмінності, пов'язані з формою легітимізації шлюбу (шлюб наданий релігійною організацією, шлюб зареєстрований відповідним державним органом/установою, або шлюб без реєстрації стосунків чи цивільне партнерство)
- відмінності, пов'язані з наявністю чи відсутністю строку шлюбних стосунків (тимчасовий шлюб дозволений для мусульман Шіїтів)
- відмінності, пов'язані з наявністю чи відсутністю заборон на реєстрацію шлюбу одностатевими партнерами.

В контексті теми магістерської роботи, слід детально зупинитись на останньому виді відмінностей, визначити головну проблему наявності такої різниці соціального сприйняття та порівняти вітчизняний та зарубіжний досвід підходу до вирішення цього конфлікту розуміння.

Та попередньо, для виявлення головної проблеми наявності різних уявлень про шлюб, слід зрозуміти, що в основі розуміння інституту шлюбу лежить суспільний договір, що ґрунтується на низці моральних догм які складають суспільне уявлення про функціонування інституту шлюбу, визначають його детермінанти, структуру шлюбних відносин, форму легітимізації. Такі уявлення ретранслюються у законодавчі норми, що в імперативному порядку створюють вищезгадані відмінності. Та разом з цим, слід зазначити, що такі юридичні границі є часто тимчасовими.

Під впливом масової інформатизації та глобалізації суспільства, суспільне розуміння шлюбу набуває неабиякої динаміки, що призводить до зміни моральних догм, та відповідно до змін у законодавстві. З моменту

переходу Західної цивілізації на ліберально-орієнтовану модель цінностей, всередині світової общини виникло ще більше дискусій щодо визначення місця індивіда в суспільстві. Індивідуальні цінності починають переважати над колективними, що зумовлені тотальною гуманізацією суспільства, що оголтувалось від жаху Другої світової війни. Перегляд традиційних цінностей, поширення політики толерантності та утвердження концепції людини як найвищої соціальної цінності, послабила існуючу роль в суспільстві в якості каталізатора формування індивіда і надала можливості людині самій ідентифікувати себе і визначити власне місце в суспільстві. Наслідком таких ідей є дихотомізація ролі чоловіка і жінки та утвердження необхідності егалітаризації інституту шлюбу в цілому. Відтепер, трендом будь-яких соціальних відносин виступає рівноправ'я сторін [53, с.117].

Збільшення толерантності в сфері статевої моралі, за принципом описаним вище, розпочинає легітимізацію нових тенденцій, що раніше успішно маргіналізувались. Відтак, в країнах Європи узаконюється право на одностатевий шлюб, чи вступу у цивільне партнерство для нетрадиційних “гендерно-нейтральних” сімей.

Проблемою в контексті легітимізації одностатевих шлюбів є власне біологічна природа гомосексуалізму. Тобто мова не йде про соціальне визнання чи особистісну ідентифікацію, проблема лежить в площині наукового обґрунтування біологічної зумовленості певної групи індивідів, або ж у відповідній девіації.

Детальне зупинення на медичному аспекті гомосексуалізму як явища, буде не зовсім доречним, проте повністю обійти цю тему неможливо, оскільки після остаточного рішення наукової спільноти щодо природності чи неприродності гомосексуалізму змінить не лише уявлення суспільства про це, але і визначить подальше формування сімейного законодавства з питань одностатевих шлюбів.

А наукова реальність сьогодення виглядає наступним чином: питання природності гомосексуальності є дуже актуальним серед науковців останніх сто років. Враховуючи комплексність явища, дослідження гомосексуальності в площині різноманітних медичних наук (ембріологія, генетика та ін.), є лише однією з багатьох варіацій пошуку того самого субстрату, наслідком якого є подібна поведінка індивіда.

Переходячи безпосередньо до фактів, ні для кого не секрет, що гомосексуальність - явище притаманне не лише людям. Згідно з дослідженнями, викладеними в праці нідерландського нейробіолога Діка Франса Свааба, відомо більше півтора тисячі видів тварин, від комах до приматів, в яких спостерігається гомосексуальна поведінка різних спектрів її прояву [51]. Аналогічним важливим відкриттям зоологів, результати якого дали значний поштовх для вивчення формування механізмів сексуальної поведінки, є дослідження бельгійського біолога Жака Бальтазарта, який описував спостереження за стадом баранів, з яких 8% самців маючи в стаді різностатевих особин, проявляли увагу лише до особин тієї ж статі [69]. Безумовно, дослідження зоологів породжують одне вагоме питання, на яке до цього часу серед наукової спільноти немає єдності у відповіді: чи можливо проводити паралель між поведінкою тварин та людей? А допоки диспути вчених тривають, неможливо не зазначити вагоме соціальне, і як наслідок юридичне значення подібних відкриттів. У 2003 році в справі Лоуренс проти Техасу, Верховним Судом США було прийняте важливе рішення, наслідком якого є декриміналізація одностатевих стосунків у чотирнадцяти штатах, та серйозний поштовх до подальшої легалізації одностатевих стосунків в США. Щодо зв'язку між зоологічними дослідженнями та рішення суддів у вищевказаній справі, то в самому рішенні одним з аргументів було вказане відкриття факту наявності одностатевих стосунків серед тварин, що свідчить про їх природність [84]. Ба більше, популяризація результатів досліджень

зоологів на тему одностатевих стосунків тварин є до цього часу популярним аргументом серед ЛГБТ спільноти та правозахисників.

Повертаючись до питання розвитку нетрадиційної сексуальної орієнтації серед людей, офіційна наука здебільшого дає пояснення закономірностей формування сексуальної “девіації”, але, на сьогодні, не може визначити остаточної, первинної причини її походження.

В першу чергу, варто розпочати з досліджень генетиків. Згідно з даними, наведеними Джоном Майклом Бейлі та Річардом Пілардом, гомосексуальна поведінка приблизно наполовину зумовлена генами, а коефіцієнт ймовірності впливу генів на формування сексуальної поведінки буде залежати від ідентичності генотипу суб'єктів [70].

Щодо пояснення закономірностей природи гомосексуальності серед вчених нейробіологів, також існують певні думки. До прикладу, за тезами викладеними в роботах Альберта Хофмана та Діка Свааба, визначаються певні структурні відмінності головного мозку [124, с.141-148]. Інші результати дослідження, запропоновані нейробіологом Саймоном Леваєм, стверджують про відмінність у розмірі задньої області гіпоталамуса в гетеросексуальних та гомосексуальних осіб. Задня частина гіпоталамуса гомосексуальних чоловіків є меншою за аналогічну у гетеросексуальних. Такі ж відмінності були ідентифіковано і під час вищенаведеного дослідження стада баранів у штаті Айдахо [105, с.1034-1037].

Серед психіатрів, на сьогодні здебільшого домінує думка про комплексний вплив соціального і біологічного фактору на формування сексуальної поведінки індивіда, а сама гомосексуальність була виключена із списку Міжнародної класифікації хвороб 10 перегляду ще в 1990 році [54].

Ну і остання наукова детермінанта, необхідна для продовження дослідження, так це соціальне виправдання гомосексуальності і як наслідок одностатевих шлюбів. Відповідь на це запитання можуть дати результати досліджень еволюційних біологів. Коротко описуючи їх суть, слід виділити

дослідження Р.К. Кіркпатріка, що який пояснює існування явища гомосексуальності в суспільстві нічим іншим, як стратегією зберігання і саморегулювання соціальної групи у відповідності до реальних умов існування. Тобто існування осіб з гомосексуальною поведінкою в одній соціальній групі разом з особами з гетеросексуальною поведінкою, з урахуванням соціалізації перших, буде не лише сприяти зменшенню використання ресурсів на забезпечення необхідної подальшої популяції виду, а і збільшить ефективність відповідної общини в цілому. [106, с.387-389]

Тож, проаналізувавши думку провідних науковців, не складно дійти до висновку, що гомосексуалізм, як явище, більше не здається настільки неприродним як його малює консервативне суспільство, а цілком закономірне та природне явище. Важливо зазначити, що мова не йде про гомосексуалізм як норму, мова йде про розуміння суті явища, для подальшого розуміння сенсу одностатевих шлюбів їх заборони чи легалізації.

В контексті досліджуваної теми, карту світу можна розділити на такі групи:

- країни, в яких не визнаються і не реєструються одностатеві шлюби чи цивільні партнерства;
- країни, в яких частково визнані одностатеві шлюби;
- країни, в яких не реєструються одностатеві шлюби, проте, функціонують інститути цивільного партнерства;
- країни, в яких дозволена реєстрація одностатевих шлюбів (поряд з реєстрацією шлюбу існує також інститут цивільного партнерства).

Розпочати доречно з тих, хто однозначно проти реєстрації одностатевих шлюбів. В першу чергу, в таку групу країн входять держави ісламського права, де діють закони Шаріату, а судова система часто будується з урахуванням фетв, що однозначно її суб'єктивізує. Зі змісту Корану, гомосексуальні стосунки є гріхом, відповідно злочином за яке передбачене тяжке покарання [27]. На превеликий жаль, покаранням за такий

“злочин” найчастіше є смертна кара. І не важливо, чи в країні проживають мусульмани Шиїти чи Суніти. Значення не має навіть факт того, чи існує кодифікований акт, що передбачає покарання за гомосексуальні стосунки, як в Ірані, чи правосуддя базується виключно шляхом трактування Корану, як в Саудівській Аравії. Виключеннями з даної тези є Ірак та Індонезія [100].

Цікава ситуація спостерігається в Іраку. Хоч відповідно до частини 1 статті 2 Конституції Республіки Ірак “Іслам - офіційна релігія країни і основне джерело права”, що логічно наштовхує на попередню тезу про гріховність і злочинність гомосексуалізму та одностатевих шлюбів, але разом з цим, в країні існує власний кримінальний кодекс, в якому не містяться жодних слів про одностатеві стосунки в цілому [78; 99].

Щодо одностатевих стосунків в Індонезії, то, незважаючи на значну кількість мусульман, країна все ж на конституційному рівні є світською, а спроби ввести кримінальні покарання за одностатеві стосунки, поки що, залишились безрезультатними. Позиція ж щодо одностатевих шлюбів в країні, залишається дуже подібною до більшості країн, де заборонені, чи не визнаються одностатеві шлюби.

До країн, що не визнають та не реєструють одностатеві шлюби слід також віднести: Україну, Білорусь, Росію, Боснію і Герцеговину, Болгарію, Польщу, Молдову, Турчину, Сербію, Китай, Монголію, Казахстан та інші.

Безумовно, у всіх перелічених країнах, та у більшості країнах, де не визнають та не реєструють одностатеві шлюби, не передбачене покарання за одностатеві стосунки, проте існує ряд інших проблем.

По-перше, проблемою є юридичні конструкції правових норм, що визначають такі поняття як “шлюб” чи “сім'я”. До прикладу, відповідно до статті 32 Конституції Республіки Білорусь жінка і чоловік, що досягли шлюбного віку на добровільній основі мають право вступити в шлюб і створити сім'ю, а в статті 12 Кодексу Республіки Білорусь про шлюб і сім'ю чітко визначається, що шлюб - це добровільний союз чоловіка і жінки [19;

25]. Аналогічні положення існують в статті 18 Конституції Республіки Польща, та у параграфі 1 статті 1 Сімейного та опікунського кодексу Республіки Польща [25; 52].

Такі формулювання, з конкретно вказаними сторонами шлюбу є цілком виправдані навіть з точки зору міжнародного права. Відповідно до частини 1 статті 16 Загальної декларації прав людини чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання. Схожа норма дублюється і в статті 12 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права. Але разом з цим, постає логічне запитання: чи дослівна юридична відповідність вимогам міжнародного права є достатньою причиною для ігнорування соціальних потреб сьогодення ? [20].

Більше того, варто відзначити цікаву тенденцію, що прослідковується у рішеннях Європейського суду з прав людини.

Незважаючи на легалізацію одностатевих шлюбів, у багатьох країнах ЄС з 2001 року, Європейський суд з прав людини до 2010 року не прийняв жодного рішення на користь гомосексуалів на підставі статті про повагу до сімейного життя [17, с.210]. Ситуація змінилась з прийняттям рішення по справі “Шалк та Кофр проти Австрії” від 24.06.2010, тоді в частині 94 рішення було викладено наступну тезу: “94. З огляду на таку еволюцію, Суд вважає, що подальша підтримка позиції, за якою на відміну від різностатевих пар, одностатеві пари не можуть мати “сімейного життя”, буде штучною. Відповідно, стосунки заявників, одностатевої пари, яка спільно проживає у de facto стабільних партнерських стосунках, підпадає під поняття “сімейного життя“, таким чином, як підпадали б під нього різностатеві пари у таких



самих обставинах”. Суть справи полягала в тому, що одностатева пара не могла одружитись в Австрії, і згідно із позовними вимогами це становило порушення статті 14 і статті 8 Конвенції. У своєму висновку, ЄСПЛ посилався на те, що відмова у можливості одруження одностатевих пар підпадає під межі власного розсуду держави з урахуванням того, що австрійське законодавство не забороняє цивільні партнерства, що за своїми характеристиками дуже схожий до шлюбу [55, с. 61].

Ще однією важливою тенденцією серед країн, що не визнають і не реєструють одностатеві шлюби, є зростання кількості ініціатив щодо легалізації таких шлюбів. Зокрема, проекти окремих законів і змін до чинного законодавства про реєстрацію одностатевих шлюбів на сьогодні існують в Швейцарії та Угорщині. Також в Австрії одностатеві шлюби будуть дозволені вже з 31 грудня 2018 року. Щодо інших ініціатив, то з 2016 року у Румунії було зібрано більше 3-х мільйонів підписів за легалізацію одностатевих шлюбів і вже в жовтні 2018 року відбудеться референдум з даного питання [142].

Враховуючи вищевказані аргументи, складається враження, що бар'єр, перед яким стоять більшість країн, де ще не визнаються і не реєструються одностатеві шлюби, з західним вектором руху, вже зовсім скоро буде подоланий.

Переходячи до країн, в яких частково визнані одностатеві шлюби, слід зазначити, що здебільшого до цієї групи належать федеративні держави, а також ті, які знаходяться в складі співдружностей та інших союзних утвореннях. Тому, часткове визнання одностатевих шлюбів слід розглянути в контексті юрисдикційних обмежень федеративних держав та союзів, а також в розрізі існуючих обмежень одностатевих шлюбів у країнах, що їх визнали.

Характеризуючи юрисдикційні обмеження одностатевих шлюбів в межах однієї країни, слід розпочати з Мексики. Незважаючи на те, що більшість соціальних, політичних та юридичних інститутів Мексики та ще

кількох країн Південної Америки часто прямо копіюють аналогічну систему в США, в останніх одностатеві шлюби визнаються та реєструються у всіх штатах. Щодо Мексики, то на сьогодні все ще існують певні обмеження. Станом на 2018 рік, у 12 з 31 штатів Мексики дозволено реєструвати одностатеві шлюби. Проте з 2010 року, Верховним судом Мексики було прийнято рішення про визнання одностатевих шлюбів у всіх штатах федерації [127]. Незважаючи на те, що процес легалізації реєстрації одностатевих шлюбів триває вже більше 10 років, з кожним роком все більше штатів визнають права одностатевих пар.

Як і в США, питання регулювання сімейного права є повноваженням кожного штату зокрема, що значно унеможлиблює прийняття єдиного рішення, щодо дозволу реєстрації одностатєвого шлюбу в цілому. Цікавим та відмінним для латинської Америки, для Мексики зокрема, є інститут ампаро. Саме завдяки ампаро у гомосексуальних пар є шанс отримати шлюб у штатах, де ще офіційно не реєструються одностатеві шлюби, а у випадку, якщо кількість позитивних рішень за процедурою ампаро перевищує необхідну встановлену кількість внутрішнім законодавством, то штат зобов'язаний легалізувати одностатеві шлюби у межах всієї своєї юрисдикції. Головним аргументом для легалізації таких шлюбів, з точки зору правозахисників, є положення статті 1 Конституції Мексики, що захищає права людини від любого виду дискримінації, включно за ознакою статі [79]. Також в Мексиці поряд з одностатєвими шлюбами активно використовується інститут одностатєвих цивільних партнерств.

В продовження теми юрисдикційного визнання одностатєвих шлюбів, цікавою є ситуація, що складається на теренах Королівства Нідерландів. Відносини всередині королівства регулюється Хартією Королівства Нідерландів прийняту 29 грудня 1954 року. Відповідно до статті 6 Хартії справи Королівства вирішуються спільно всіма країнами-учасниками Хартії. Незважаючи на той факт, що сьогодні у кожна країна всередині королівства

має свою конституцію, все ж Хартія накладає на них певні обмеження та обов'язки. В контексті досліджуваної теми, важливо висвітлити ситуацію, яка мала місце в одній з країн-учасниць Королівства - Аруби. Ще 11 років назад офіційна влада Аруби не визнавала одностатевих шлюбів, буквально ігноруючи це питання. Але, численна міграція одностатевих пар з материкової частини та лібералізація суспільства як на острові так і на іншій території Королівства Нідерландів, призвела до ведення активної дискусії серед населення щодо потреби визнання одностатевих шлюбів. Суспільний диспут призвів до рішення Верховного суду Нідерландів, юрисдикція якого, відповідно до статті 23 Хартії, розповсюджується на всі землі Королівства Нідерландів. Таким чином, 13 квітня 2007 року Верховний Суд Нідерландів зобов'язав Арубу та інші землі Королівства Нідерландів визнати одностатеві шлюби укладені на території Нідерландів, а в 2016 році в Арубі було дозволено реєстрацію одностатевих цивільних партнерств [130; 145].

Прямо протилежна ситуація склалась в Океанії. Уклавши в 2001 році Декларацію про основи відносин між Новою Зеландією та Островами Кука, останні, вже на правах самостійного державного утворення, визнали свою приналежність до Королівства Нової Зеландії на чолі з правлячим монархом Королівства Нової Зеландії [103]. Проте, на відміну від Аруби, Острови Кука залишили за собою цілком централізоване і автономне управління. Рішенням Парламенту Нової Зеландії 17 квітня 2013 року була змінена дефініція “шлюб”, що дало змогу легалізувати на території країни одностатеві шлюби [109]. Проте, рішення Парламенту Нової Зеландії з питань, не передбачених Декларацією та іншими міждержавними актами, не несуть обов'язкового характеру для земель Королівства Нової Зеландії.

Та окрім юрисдикційних нюансів визнання одностатевих шлюбів, існують виключення і в унітарних державах, що визнали одностатеві шлюби. Яскравим прикладом визнання і одночасної заборони в реєстрації одностатевих шлюбів слугує Ізраїль. Враховуючи вплив релігії на тамтешне

суспільство, питання одностатевих шлюбів стараються оминати, а чинне законодавство визнає лише шлюб між протилежними статями. Проте з 2006 року в країні триває палка дискусія щодо легалізації одностатевих шлюбів. Відправною точкою є рішення Верховного Суду Ізраїлю у справі “Йосі Бен-Арі проти Керівника Управління реєстрації населення і міграції МВС”. Сутність даного рішення полягає в тому, що Верховний суд Ізраїлю наказав відповідачу внести інформацію про позивачів до відповідного державного реєстру, в якості “необхідної статистичної інформації”. При цьому, в рішенні суду було чітко зазначено, що воно не є прецедентним рішенням для легалізації одностатевих шлюбів. Рішення суду не надає ніякого юридичного обґрунтування одностатевим шлюбом і не змінює його чинного статусу. Більше того, суд не займає будь-яку позицію з приводу питання легалізації одностатевих шлюбів [1]. Таким чином, цим рішенням Ізраїль юридично визнав існування одностатевих шлюбів офіційно зареєстрованих за кордоном. На сьогодні, результати боротьби ЛГБТ-спільноти та прихильників узаконення їхніх прав спромоглись достукатись до найвищих ешелонів влади. Відтак, в червні 2018 року відбулась спроба голосування за прийняття закону, що б визнав та дозволив реєструвати одностатеві шлюби по всій країні, проте, проект закону відхилено.

Своєрідним перехідним етапом чи то альтернативою для країн, що на цей момент з тих, чи інших причин не дозволили чи не готові дозволити реєстрацію одностатевих шлюбів є одностатеві цивільні партнерства. Цивільні партнерства - соціальний інститут, що дозволяє певним чином узаконити союзи одностатевих чи різностатевих партнерів, що в силу законодавчих обмежень не можуть, чи не бажають вступати в шлюб. Конкретна дефініція губиться в силу різного законодавчого трактування правового статусу таких союзів, проте зареєстроване цивільне партнерство не слід плутати з так званим “цивільним шлюбом” чи не зареєстрованим

цивільним партнерством, оскільки останній або породжує інші, або не породжує ніяких юридичних наслідків.

Вперше інститут цивільного партнерства було легалізовано на території Данії ще 1 жовтня 1989 року. “Акт про зареєстровані партнерства в Данії”, в цілому, надав значний перелік прав для одностатевих партнерств, проте існували деякі виключення. Відтак, зареєстроване партнерство не могло усиновлювати дітей, а один з партнерів повинен бути резидентом Данії і постійно перебувати на території країни. Також положення міжнародних договорів не застосовувались до зареєстрованого партнерства, тільки якщо про це не було узгоджено із сторонами такого договору [133]. До інших відмінностей слід додати, зареєстроване партнерство не мало змоги брати шлюб в церкві. Борці за права ЛГБТ в Данії не зупинились на досягнутому, тож не дивно що вже в 1997 році лесбійським партнерствам і самотнім жінкам було дозволене штучне запліднення [139]. Разом з цим, боротьба за легалізацію інституту одностатевих шлюбів тривала, а права зареєстрованих партнерств збільшувались. Як наслідок, у 2012 році парламентом Данії було прийняте рішення про легалізацію одностатевих шлюбів, замінивши юридичні дефініції шлюбу на гендерно-нейтральні, тому акт про зареєстровані партнерства втратив свою чинність. Разом із зміною юридичних термінів, зникла і заборона на шлюб в офіційній Лютеранській церкві Данії [83].

На сьогодні у більшості країн Європи, США, Канада, країни Південної Америки та Австралія визнаються цивільні партнерства. Незважаючи на відмінність у назві та частковій різниці у наданому спектрі прав, у більшості країн різниці між функціонуванням інституту цивільного партнерства немає. До різниці у правовому інструментарії цивільних партнерів слід віднести право на усиновлення такою парою дітей. І тут справді існують розбіжності. До прикладу, в Чехії особи, що уклали договір про зареєстроване партнерство не мають права на усиновлення дитини в якості пари. Тим не

менш, відповідно до рішення Конституційного Суду Чехії від 2016 року, особи однієї статі, що перебувають у зареєстрованому партнерстві, мають право на усиновлення дитини в індивідуальному порядку [7].

Сприятливий клімат для одностатевих цивільних партнерств сформувався у Австрії. У січні 2015 року Конституційним Судом Австрії було прийнято рішення, у відповідності з яким, заборона усиновлення парам у цивільному партнерстві є дискримінуючою, та підлягає скасуванню [75].

Безумовно, існують й різного роду формальні відмінності. До прикладу, у Франції своєрідною формою цивільного партнерства є так званий Цивільний договір солідарності, до особливостей якого можна віднести обов'язковість проживання партнерів разом, без різниці чи наявна у когось з них інша житлова площа [137]. Відмінності також прослідковуються у місці реєстрації цивільного партнерства. Якщо реєстрація звичайного шлюбу відбувається у місцевій варіації РАЦСу, то у випадку із реєстрацією цивільного партнерства таким місцем може бути кабінет нотаріуса, як це прийнято в Естонії, чи в мерії відповідного міста, як це відбувається у Великобританії [13].

Не можна обійти стороною рішення ЄСПЛ у справі “Relu Adrian Coman and Others v Inspectoratul General pentru Imigrări and Ministerul Afacerilor Interne”. В цьому рішенні Суд постановив, що у випадку, коли один з учасників цивільного партнерства є громадянином ЄС, а сам союз укладений відповідно до вимог країни-учасниці ЄС, то права такої пари повинні визнаватись по всій території ЄС, незалежно чи визнають окремі з країн-учасниць цивільні партнерства чи ні [121].

Враховуючи вищевикладене, можна дійти до висновку, що цивільні партнерства - оптимальний юридичний механізм, для утримання балансу між інтересами консервативного суспільства та наслідками тотальної лібералізації суспільства. Проте, це швидше тимчасова міра, аніж вакцина постійної дії.

Першопрохідцем в сфері легалізації одностатевих стосунків виступили Нідерланди. Спершу в 1971 році стаття 248-bis Кримінального кодексу Нідерландів, що передбачала покарання за одностатеві стосунки з неповнолітніми (на той час повноліттям вважалось досягнення 21 року) була скасована. Наступним кроком перед країною постало питання заборони дискримінації за ознакою сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Відповідне рішення про це було прийняте парламентом Нідерландів і у 1994 році набрав чинності так званий “Equal Treatment Act” [135]. Тож після реального юридичного визнання сексуальних меншин, наступний крок парламенту Нідерландів є закономірним, відтак в 1998 році було прийнято закон, згідно з яким різностатеві та одностатеві пари могли реєструвати так зване партнерство, що з юридичної точки зору, фактично не відрізнялись за обсягом прав і обов'язків від шлюбу. Інститут шлюбного партнерства набув значної популярності, тому легалізація одностатевих шлюбів була лише питанням часу. Відтак, вже 1 квітня 2001 року Нідерланди стали першою країною в світі, де було легалізовано одностатеві шлюби.

За даними Pew Research Centre, станом на сьогодні, одностатеві шлюби офіційно визнані у понад 30 країнах світу [91]. То ж було б логічно, проаналізувати, які наслідки такої легалізації та перспективи для держави, що легалізує одностатеві шлюби та її населення.

Розпочати варто з економічних переваг у легалізації одностатевих шлюбів. Окрім збільшення доходів, що прямо йдуть в бюджет країни з адміністративних зборів за реєстрацію шлюбу, не слід забувати що одностатеві пари, як і різностатеві пари при укладанні шлюбу також організують весілля. А весілля - це величезні суми грошей, що витрачаються на проведення церемонії, костюми, їжа, оренда тощо. Щоб не бути голослівним, підкріпимо цю інформацію цифрами. Відтак, за 5 років легалізації шлюбу до бюджету штату Массачусетс, США, додалось близько 111 мільйонів доларів, а лише за 1 рік після прийняття Закону про шлюбну

рівність штат Нью-Йорк збільшив свою економічну спроможність на 259 мільйонів доларів США. В контексті національної економіки США, завдяки легалізації одностатевих шлюбів в країні, на весілля одностатевих пар було витрачено 1,58 мільярдів доларів [136]. Інші дані, щодо Австралії, свідчать про те, що при середній вартості весілля на континенті (приблизно 51,000 доларів США), за один рік такі шлюби можуть генерувати прибуток розміром 650 мільйонів доларів США [102].

Іншою важливою причиною для легалізації одностатевих шлюбів - туризм. І легалізація одностатевих шлюбів і стосунків може слугувати чудовим каталізатором для притоку туристів з інших країн, а дозвіл на легалізацію таких стосунків з особами-нерезидентами, дозволить збільшити як кількість зареєстрованих шлюбів на території країни, так і кількість туристів.

У випадку легалізації в країні одностатевих шлюбів, чи альтернативних соціальних інститутів це призведе не лише до збільшення потоку туристів, а і збільшення робочих місць. Разом з цим, зміна внутрішнього клімату з питань легалізації одностатевих шлюбів та ставлення населення до одностатевих пар, прийняття відповідних нормативних актів про заборону дискримінації також збільшить вірогідність притоку цінних робочих кадрів до відповідної країни, що лише позитивно відобразиться на економіці.

Ще одним позитивним зрушенням в контексті легалізації одностатевих шлюбів чи інститутів цивільного партнерства, є надання одностатевим парам прав на усиновлення дітей. До прикладу, близько 10% усиновлень у Великій Британії припадає на одностатеві пари [148]. Враховуючи негативну динаміку, що прослідковуються на сьогодні, відсоток населення, що готовий усиновити дитину з кожним роком все менше, проте дітей у дитячих будинках, нажаль, менше не стає [65]. Тому, до моменту, допоки всі детермінанти і закономірності прояву гомосексуалізму не будуть дослідженими достатньо, щоб науковий світ дійшов до певного консенсусу,



вважаємо абсолютно недоречним юридичні обмеження, що стосуються усиновлення дітей, у країнах де функціонують, в першу чергу, інститути цивільного партнерства. До причин, що створюють незрозумілі юридичні бар'єри можна віднести відсутність можливостей усиновлення дітей особам, що знаходяться в цивільному партнерстві як парі. Яскравим прикладом є формулювання закону Естонії “Про Сім'ю”, де відповідно до статті 148 вказується, що сумісне усиновлення можливе, лише якщо особи усиновлювачі перебувають в шлюбі [15].

Приховувати той факт, що від одностатевих шлюбів та цивільних партнерств немає користі, і для людства такі люди несуть лише небезпеку чи негатив є щонайменше поспішно, адже цифри говорять краще за любую пропаганду з обох сторін “барикад”.

Тепер пропоную детальніше проаналізувати ситуацію що склалась на території України.

Як і для більшості країн колишнього соціалістичного табору, для України десятиліття за “залізною завісою” не пройшли дарма. Роки формування єдиної моделі сталої суспільної поведінки, збільшення інформаційного вакууму, контроль ЗМІ, деградація медицини - лише одні з небагатьох реалій “благ” радянської машини. Розпад Радянського Союзу фактично і юридично означав початок нової епохи. Проте розпад “червоної гегемонії” був надто різким для українців. Через систематичне атрофування та деформацію головних, рушійних інституцій громадянського суспільства, зміна кордонів та політичного режиму не створило потрібний суспільний імпульс для провідного, на час незалежності, покоління. На сьогодні, для багатьох, на жаль, розпад Радянського Союзу в їхній системі цінностей відкладається на невизначений термін. Про тотальне неприйняття ЛГБТ-спільноти свідчить щонайменше стаття 122 Кримінального Кодексу УРСР 1960 року, що носила гучну назву “Мужелозство”. За такий “злочин” санкцією слугувало ув'язнення строком від двох до п'яти років [28].

Проте, говорити про всіх оперуючи єдиними епітетами - не об'єктивно. З початку незалежності відбувається значна лібералізація законодавства, і санкція за одностатеві стосунки була відмінена. Але однією стандартизацією законодавства під вимоги міжнародних угод, учасником яких є Україна, чи вимог Європейського Союзу за такий короткий час не зупинило різноманітних законодавчих ініціатив з приводу обмеження прав осіб, що перебувають в гомосексуальних стосунках.

Першою подібною ініціативою, є проект закону № 8711 від 20.06.2011 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо захисту прав дітей на безпечний інформаційний простір)”. Коротко передаючи зміст закону, його суть полягала у внесенні змін до низки нормативно-правових актів, що регулюють роботу медіа в Україні. Зміни стосувались заборони пропаганди гомосексуалізму. Окрім цензурування даної тематики в медіа, проект закону передбачав введення кримінальної відповідальності, додавши до статті 300 Кримінального Кодексу України слово “гомосексуалізм”, що означало б відповідальність за ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ (гомосексуалізму) насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію. Даний законопроект навіть був прийнятий у першому читанні, проте через тиск міжнародної спільноти в подальшому не розглядався. Зокрема, з критикою звернувся Верховний комісар ООН з прав людини, що охарактеризував проект закону № 8711 як “вкрай дискримінаційний” [35]. Втрутилась також Венеціанська комісія, аргументи якої були вкрай логічні, та спрямовані на критику юридичної техніки формулювань, оскільки зміст пропонованих змін не підлягає однозначному тлумаченню [146].

Автором наступної спроби легалізації гомофобних законів, виступив народний депутат від “Партії Регіонів” - Вадим Колесніченко. Проект Закону “Про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму” № 10290

від 30.03.2012 пропонував заборонити пропаганду гомосексуалізму, яка може вбачатись в наступному:

- проведення мітингів, парадів, акцій, пікетів, демонстрацій та інших масових зібрань, що має на меті та/чи виражається в умисному поширенні будь-якої позитивної інформації про гомосексуалізм, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей;

- проведення навчальних уроків, тематичних бесід, інтерактивних ігор, виховних годин, факультативів, інших заходів учбового характеру на тему гомосексуалізму чи донесення до дитини (дітей) як, окремого, так і в межах учбових заходів, інформаційного повідомлення про гомосексуалізм;

- поширення в засобах масової інформації повідомлень, статей про гомосексуалізм чи закликів в будь-якій формі до гомосексуального образу життя, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей;

- поширення у загальноосвітніх навчальних закладах інформації у будь-якій формі про гомосексуалізм чи закликів до сексуального образу життя, що може негативно вплинути на фізичне та психічне здоров'я, моральний та духовний розвиток дітей [42].

Цікавим є той факт, що разом з заборонаю вищепереліченого, все таки “популяризація ідей толерантності по відношенню до осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації, а також проведення мітингів, демонстрацій та інших масових заходів за права осіб нетрадиційної сексуальної орієнтації ” - не є пропагандою гомосексуалізму. Враховуючи вищевикладене, грань, що викладена подібними конструктами є не зовсім чіткою, тобто створює значний простір для застосування оціночних категорій. Безумовно, прийняття такого проекту закону призвело би до дискримінації ЛГБТ-спільноти та зловживань з боку противників одностатевих стосунків. Разом з цим, як і у ситуації з проектом закону № 8711, у проекті закону №10290

передбачена кримінальна відповідальність за пропаганду гомосексуалізму, що може негативно позначитися на фізичному та психічному здоров'ї дітей. Важливо також відзначити, що парламентарі з понад 20 країн у ПАРЄ назвали даний проект закону дискримінаційним [6].

Не менш цікавим є пояснення у пояснювальній записці до законопроекту. До прикладу, один з прийнятних аргументів, на думку авторів законопроекту, є наступне твердження: “серед усіх народжених дітей на планеті, лише 1% народжується таких немовлят, які мають вроджені порушення на гормональному рівні, що і призводить у подальшому до розвитку гомосексуалізму”. Тут варто зазначити, що гормональна теорія походження гомосексуалізму є дуже суперечливою, і надмірно критикованою у науковому світі. Проблематика, що лежить в основі критики гормональної теорії полягає в тому, що аналогічні дослідження не підтверджують відповідні результати дослідів, що лягли в її основу. Іншим недоліком вказаної теорії є констатація факту, що коригування гормонального фону ніяк не впливає на зміну сексуальної орієнтації, про що також свідчать результати дослідів [29]. Дивною видається також наступна теза: “Ті самі соціологічні дослідження виявили, що прояви гомосексуалізму у решти населення є наслідком впливу соціального осередку, тобто оточення, у якому вони перебувають”. Кумедним є той факт, що при реальній науковій дискусії генетиків, нейробіологів, зоологів, психологів, психіатрів, та інших десятків реальних наукових професій, за даними пана Колісніченка, саме соціологи виявили істинні причини прояву гомосексуалізму, над якими вже століття тривають диспути. Та попри все, проект закону був відкликаний в грудні 2012 року. На його зміну прийшов проект закону № 1155, та вже під назвою «Про заборону спрямованої на дітей пропаганди одностатевих сексуальних стосунків», проте за змістом виявився покращеною версією проекту закону № 10290, навіть пояснювальна записка багато в чому є копією попередньої [43]. Та навіть погодження профільного комітету Верховної Ради України не

врятувало сумнозвісний законопроект, тому в квітні 2014 року його було знято з розгляду [48].

Ще однією ініціативою, що була спрямована на припинення пропаганди гомосексуалізму, став проект закону № 10729 від 07.07.2012 “Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо встановлення відповідальності за пропаганду гомосексуалізму)”, авторства екс-регіонала Віталія Журовського. Сутність даного законопроекту, як можна зрозуміти з назви, полягає у введенні штрафних санкцій, тобто адміністративну відповідальність, за пропаганду гомосексуалізму. На думку Віталія, Кодекс про адміністративні правопорушення України повинен був бути доповнений нормою такого змісту: “Стаття 181-3. Публічні дії, спрямовані на пропаганду гомосексуалізму, лесбійства, бісексуалізму, трансгендерності.

Публічні дії, спрямовані на пропаганду гомосексуалізму, лесбійства, бісексуалізму, трансгендерності -

тягнуть за собою накладення штрафу від п’ятисот до дев’ятихсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Примітка. Під публічними діями, спрямованими на пропаганду гомосексуалізму, лесбійства, бісексуалізму, трансгендерності серед населення, в цій статті слід розуміти діяльність щодо поширення загальнодоступним способом інформації, що здатна завдати шкоди моральному і духовному розвитку населення, у тому числі сформувати у населення спотворені уявлення про соціальну рівноцінність традиційних і нетрадиційних шлюбних стосунків”. Звісно, прийняття даного законопроекту було б вищою формою абсурду, з точки зору його тлумачення. Справа в тому, що наскільки б “моральні норми” не були сталим шаблоном соціально прийнятної поведінки, межа між “прийнятним” і “неприйнятним” - справа оціночного судження конкретного індивіда чи групи індивідів. Формулювання типу “що здатна завдати шкоди моральному і духовному

розвитку населення” є абсолютно розмитими, з точки зору їх однозначного трактування. Їхнє застосування у будь-якому контексті однозначно приведе до зловживання уявною межею “духовних цінностей” та стигматизацію окремої категорії населення [44]. Ну, і звісно ж, пояснювальна записка є фактично дослівною копією проекту закону Колісніченка. Подальше просування законопроекту містично припинилось, у зв'язку з його відкликанням 12 грудня 2012 року, про причини відкликання невідомо [14].

На сьогодні, вектор політики, обраний Україною, однозначно схиляється на захід, де питання толерантності стоїть вкрай гостро. Тому, не дивно, що для інтеграції, на Україну очікує, в першу чергу, процес адаптації законодавства до вимог Європейського Союзу. Україна вже активно бере на себе міжнародні з питань лібералізації та гуманізації існуючого законодавства. В контексті розглянутої теми, та вищеописаних спроб заборони пропаганди гомосексуалізму, слід звернути увагу на Резолюцію № 1728 з назвою “Дискримінація за сексуальною орієнтацією та статевою ознакою”, Парламентської Асамблеї Ради Європи від 29 квітня 2010 року. Даний документ визначає основні напрями боротьби з дискримінацією за сексуальною орієнтацією та статевою ознакою. Відтак, на нашу думку, найважливішими та найбільш актуальними положеннями для України сьогодення є :

16.2. передбачити заходи правового захисту для жертв і запровадити відповідальність для тих, хто порушує фундаментальні права осіб ЛГБТ, особливо їх права на життя і безпеку;

16.5. прийняти і запровадити антидискримінаційне законодавство, включаючи сексуальну орієнтацію та статеву ідентифікацію, і серед іншого причини забороненої дискримінації та покарання за правопорушення;

16.6. усунути законодавчі норми, які не відповідають судовим практикам Європейського суду з прав людини;

16.14. сприяти діалогу заснованому на взаємоповазі між національними інституціями із захисту прав людини, інституціями захисту рівноправності, правозахисниками, які працюють в сфері захисту прав осіб ЛГБТ та релігійними інституціями з метою сприяння публічному діалогу і реформам, що стосуються даних осіб [10].

Сьогодні, саме на таких положеннях держава повинна закласти підвалини для побудови діалогу і розуміння між прихильниками та противниками одностатевих шлюбів чи одностатевих стосунків як таких.

Законодавчі ініціативи, описані вище, не є ендемічним феноменом України. Зважаючи на це, ПАРЄ змушені були висловити власну ноту занепокоєння такого змісту: “Асамблея особливо занепокоєна порушенням права осіб ЛГБТ на зібрання та висловлювання в багатьох державах-членах Ради Європи, тому що ці права базисні для демократії. Дана ситуація проявилася як у забороні (або спробах заборони) зборів або мирних демонстрацій осіб ЛГБТ та їх прихильників, так і у відкритій або прихованій підтримці деяких відповідальних політиків жорстоких контр-демонстрацій. Ворожі виступи відомих діячів, в тому числі відповідальних релігійних діячів, і ворожі виступи, що транслюються по телебаченню та в мережі Інтернет є також серйозним приводом для занепокоєння. Асамблея нагадує публічній владі, що потрібно не тільки ефективно та на практиці захищати порушені права за допомогою інструментів прав людини, але й утримуватися від дискусій здатних легітимізувати і сприяти дискримінації або ненависті, заснованій на нетерпимості. Межа між розмовами, що розпалюють ненависть і свободою висловлювання має бути визначена у відповідності до судової практики Європейського суду з прав людини.” [10].

Та попри заклики та досвід міжнародних партнерів нашої держави в сфері легалізації одностатевих шлюбів чи інститутів цивільного партнерства, все ще говорити ствердно про те, що Україна готова до легітимізації одностатевих шлюбів чи одностатевих партнерств - складно. Відповідно до

даних, опублікованих правозахисним центром “Наш Світ”, лише за 2017 рік ними було зафіксовано близько 226 випадків порушень прав ЛГБТ-спільноти, з яких 170 скоєні на підґрунті ненависті, а 99 містять ознаки злочину. За словами комісара Ради Європи з прав людини Нілса Муйжнієкса, питання про покарання осіб, винуватих у скоєних актах агресії проти ЛГБТ-спільноти залишається відкритим [56]. Безумовно, виправдовувати злочинців не можна, проте якщо зануритись у соціологічні дослідження сьогодні, то можна зрозуміти, що подібна статистика щодо порушення прав ЛГБТ - виглядає цілком логічно.

За даними соціологічного дослідження, проведеного GfK Ukraine у 2013 році, 79,4% респондентів у віці старше 16 років відповіли, що вони проти будь-яких сексуальних стосунків між людьми однієї статі. За даними порталу gasur.ua вибірка серед осіб у віці старше 16 років становила 1000 осіб [32]. Абсолютно полярними виявились результати інтернет-опитування опублікованих проведених на сайті “Факти” 1 липня 2015 року, де з 2834 респондентів, 1700 виступили за підтримку одностатевих шлюбів, проти - 1134. При цьому, в статті про результати опитування описується, що здебільшого користувачі залишали негативні відгуки про подібну ініціативу [57]. Проте, враховуючи форму проведення опитування, а саме “інтернет-опитування у соціальних мережах”, вірити їх репрезентативності складно. Тому, вже в 2016 за даними опитування дослідницького центру “Sociologist” проведеного у всіх регіонах України (крім окупованих Криму та територіях підконтрольних так званим “Л/ДНР”), лише 11% громадян не проти легалізації одностатевих шлюбів. Найбільший коефіцієнт противників одностатевих шлюбів був на півдні України (89% респондентів) [60].

Підбиваючи підсумки, хотілось би резюмувати, що одностатеві шлюби - серйозний виклик для світової спільноти та рушійна сила для деформації традиційних шаблонів мислення. Говорити про те, що людство однаково готове реформувати свідомість, та вчасно приборкувати потреби



лібералізованої свідомості - рано. Проте, для раціоналізації суспільного мислення, першочергово, слід вчинити необхідні заходи для подолання дискримінації по відношенню до ЛГБТ-спільноти. Таким чином, захисники традиційних інститутів сім'ї та прихильник одностатевих стосунків зможуть вести дискусії між собою на одному рівні. Створення сприятливої атмосфери для діалогу, в подальшому буде стимулювати обґрунтування існуючих позицій науковою спільнотою та прийняття єдиної позиції з питань змістовності існування інституту одностатєвого шлюбу.

## **2.2. Право на смерть**

Істинність твердження Гевлока Еліса про те, що прогрес є лише заміною однієї проблеми на іншу, з кожним днем набуває все більшої актуальності. Сьогодні одним з фундаментальних завдань суспільства та юридичної науки зокрема залишається визначення місця людини на Землі. Важливим проміжним етапом вирішення даної дилеми є створення єдиного та чіткого розуміння того, чим є право людини на життя, де визначаються його межі та чи кореспондує право на життя праву на смерть?

Юридична наука неодноразово намагалась уніфікувати розуміння права на життя людини, про що свідчить відображення цієї норми в десятках конституцій, та прийняття Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі - Конвенція), що набула чинності 3 вересня 1953 року. Та у зв'язку із соціальним і культурним різноманіттям трактування права на життя людини набуло різних форм. Це суперечить ідеї уніфікації права, що спричиняє як позитивні, так і негативні наслідки. Одним з яскравих прикладів таких розбіжностей слугує право людини на евтаназію.

Сам термін "евтаназія", у сучасному розумінні, вперше був вжитий Френсісом Беконом у 1623 році, в праці "Про гідність та примноження наук" [5]. Дефініція "евтаназія", в перекладі з грецької, означає "легка смерть".

Френсіс Бекон відмічав, що одним із головних завдань лікаря є полегшення страждань хворого не лише тоді, коли таке полегшення сприятиме вилікуванню хворого, але й в разі, коли надії на будь-який порятунок пацієнта немає. На думку Бекона, евтаназію слід розділити на зовнішню евтаназію - полегшення настання смерті, та внутрішню евтаназію - підготовка душі до смерті потойбічного життя. Сьогодні евтаназією прийнято вважати вчинення дій лікарем, що здійснюються за згодою пацієнта, направлені на припинення життя в максимально безболісній формі з метою припинення страждань останнього.

На сьогодні розрізняють такі види евтаназії:

- 1.) Активна евтаназія - введення помираючому спеціальних речовин або інші дії, котрі викликають швидку смерть;
- 2.) Пасивна евтаназія - зумисне припинення медиками підтримуючої терапії хворого.

В контексті розгляду проблеми евтаназії чи “права на смерть”, тісно пов'язують з евтаназією також асистований суїцид, чим є надання пацієнту на його прохання медикаментів, які викликають швидку і безболісну смерть.

Активна евтаназія легальна в Нідерландах, Бельгії, Люксембурзі та Канаді. Асистований суїцид легальний у Швейцарії, Німеччині, Нідерландах та деяких штатах США. Пасивна евтаназія дозволена у більшості країн Європи, Індії та Аргентини.

Найпопулярнішим методом активної евтаназії та асистованого суїциду є введення барбітуратної кислоти (пентобарбітал натрію) в сполуці з іншими препаратами. Введення такої речовини сприяє глибокому сну пацієнта, розслаблення, що призводить до відмови функціонування дихальних шляхів та смерті. Цікавим слугує той факт, що точно доведеного факту про відсутність відчуття болі в пацієнта - не доведено. Однією з важливих дилем евтаназії з медичної точки зору сучасності: комбінування вірних медикаментів для гарантії відсутності страждань у хворого [11].

Слід зазначити, що в даному підрозділі не буде розглядатись застосування примусової евтаназії як виду смертної кари.

Прообраз евтаназії, в контексті усвідомлення ідей вчинення дій, спрямованих на полегшення настання смерті, відомий ще з античності. Проявність певних ідей з цього приводу свідчить навіть цитата з клятви Гіппократа: “Я не дам нікому, хто буде просити, смертельного засобу і не вкажу шляху для подібного задуму” [18].

Проте, початок глобальної клерикалізації суспільства наклав багатовікове вето на ідею первинності людської волі при вирішенні питання розпорядженням власного життя. В основі концепції людського буття, за релігійними догматами, людина виступала в якості розпорядника життя, проте ніяк не власником. Фаталізм людського життя, з точки зору гомілетики, формує уявлення про життя як безцінний дар Господа. Тобто лише Бог може вирішувати коли життю земному повинен прийти кінець. Разом з цим, дивлячись на процедуру евтаназії з технічної сторони, її вчинення буде порушенням 6 заповіді: «Не вбивай» [4]. Лише згодом, починаючи з 19 століття, коли на смертному одрі помираючий, окрім священика ще й бачив лікаря, питання гуманності полегшення смерті, знову актуалізувались. Результати наростаючих соціальних диспутів вилились у перші спроби легалізації евтаназії на території штату Огайо у 1905 році, проте тоді така законодавча ініціатива була відхилена [94]. Виведенню проблематики теми евтаназії на національний рівень США, сприяла так звана “Справа Болінджера” у 1915 році. У місті Чикаго, штат Іллінойс, Анна Болінджер народила дитину, фізичний стан якої був лякаючим. У новонародженого була паралізована ліва частина тіла, не було яскраво виражене вушна раковина лівого вуха та відсутня права барабанна перетинка, права щока зрослась з плечем. Також дитина мала викривлений хребет, серйозні проблеми з кишковим трактом та викривлену черепну коробку. Єдиним шансом на життя, була негайне хірургічне втручання. Доктор Гарі

Хейселден, що був на посту в ту ніч, миттєво оглянув дитину та порадився з іншими лікарями. Проте, оцінивши ризики, лікар прийняв рішення про те, що операція не призведе до жодного результату. То ж навіть не зробив спроби врятувати її життя. Батьки дитини були солідарні з рішенням лікаря. За день дитина помере. Пізніше, з'ясується що, на думку окремих лікарів, шанс на спасіння був 1 до 100 000, але на думку всіх лікарів, що брали участь в процесі над Хейследедом, як лікар, він не мав ніякого права не спробувати врятувати життя. Під час дачі свідчень суду присяжних, з'ясується, що Хейселден був прихильником евгеніки - наука про селекцію, але по відношенню до людини, а також про покращення її генів для позбавлення від різноманітних негативних аспектів людського організму та збереження людського генофонду. Хоч доктор був виправданий судом присяжних, факт такого прихильництва до евгеніки був одним з ключових аргументів для позбавлення Хейследеда права на лікарську практику. Та важливим було не саме рішення відповідної лікарської комісії чи суду присяжних, а дискусія, яку викликала в суспільстві дана справа [72; 98]. По-суті, ситуація ставила перед людьми кілька фундаментальних запитань:

- чи можна позбавити людину життя для її ж блага?
- чи може людина об'єктивно оцінити цінність життя?
- чи можна позбавити життя дитини, що не розуміє (або через ментальні дефекти не зрозуміє) його цінності?
- чи гуманним є рішення лікаря про припинення вчинення дій, спрямованих на підтримку життя пацієнта, через те, що на час такого рішення медицина чи кваліфікація лікарів не дозволяє їм провести необхідну дію?

Ще одним важливим індикатором підтвердження наявності певних соціальних проблем, є зародження суспільних рухів. Відтак, в 1935 році у Лондоні створюється перша організація за підтримку евтаназії під назвою "The Voluntary Euthanasia Legalization Society". Своєрідні установчі збори

спільноти відбулись за місцезнаходженням Британської медичної асоціації, та сама Асоціація не розділяла погляди новоствореної організації, що ще раз підкреслює ставлення офіційної медичної науки до питання евтаназії на той час. Сама ж організація не орієнтувалась на маси, а швидше займалась пошуками впливових однодумців для просування необхідних догматів. Організація підтримувала евтаназію лише для невиліковно хворих, чим значно зменшило до себе зацікавленість. В різний час діяльності організації симпатизували такі видатні діячі як: Гевлок Еліс, Герберт Уеллс, Гарольд Ласкі, Бернард Шоу та інші.

Згодом евтаназія та евгеніка переплелись в доктрині націонал-соціалізму у найгіршому вимірі. Сумним прикладом такої комбінації слугували такі програми з евтаназії як так звана “Т-4”. Суть програми полягала у стерилізації та евтаназії людей з обмеженими можливостями. Під “програму” попадали як дорослі, так і діти з фізичними та ментальними розладами. Такі жахіття в значній мірі відобразились на тогочасному суспільстві, що призвело до нігілізації ідеї евтаназії та занепаду евгеніки [122]. Ефект був настільки значним, що поштовх від повоєнної лібералізації суспільства та технологічний прогрес не змогли змінити думку світової лікарської спільноти. Підтвердженням цього слугує “Декларація про Евтаназію”, що була затверджена на 39 з'їзді Світової медичної асамблеї. Зміст декларації складався з одного абзацу, та визначив ключову позицію лікарів щодо активної евтаназії. Зміст його можна перекласти наступним чином: “Евтаназія, тобто акт навмисного припинення життя пацієнта, навіть на прохання самого пацієнта чи його найближчих родичів є неетичним. Проте, це не означає, що лікар не повинен поважати бажання пацієнта дозволити природному перебігу процесу настання смерті в термінальній фазі захворювання.” [149].

Проте, локомотив людських потреб на чолі з визнанням факту невичерпності природних прав людини, призводить таки до перших реальних

результатів у боротьбі за “право на смерть”. Сьогодні більшість джерел приписують пальму першості в питанні узаконення евтаназії Нідерландам. Проте, перший реальний випадок узаконення в евтаназії зафіксовано на території в штаті Каліфорнія, за 24 роки до легалізації евтаназії в Нідерландах. В народі цей закон отримав назву “Акт про природну смерть”. По-суті, закон передбачав порядок проведення пасивної евтаназії для смертельно хворих. Закон набув значної популярності, та був важливою детермінантою для розвитку евтаназії у другій половині 20 століття. Тому, згодом більшість штатів врегулювали питання евтаназії на території власної юрисдикції [74].

Зворотній ефект із ще більшим резонансом стався в Австралії у 1995 році. Парламент Північних територій ухвалив закон “Про права хворих на термінальній стадії”, яким юридично зафіксував можливість асистованого суїциду. Обговорення закону тривало більше чотирнадцяти годин, а фінальне рішення було ухвалено 15 “За” проти 10 “Проти”. Прийняття закону “Про права хворих на термінальній стадії” зумовило значну хвилю суспільного протесту. Наступного року, цей закон спробували скасувати в Парламенті Північних територій, але рішенням 11 “За” проти 14 “проти”, ініціатива була відхилена. Також в серпні 1996 року мала місце спроба визнання Закону неконституційним, проте Верховний суд Північної території став на сторону Парламенту регіону [86].

Та вже у 1997 році, за ініціативи депутата Кевіна Ендрюса був запропонований законопроект, що мав скасувати закон “Про права хворих на термінальній стадії”. Проект закону отримав підтримку Прем'єр-міністра, то ж був швидко ухвалений нижньою та верхньою палатою парламенту Австралії. Даний проект пропонував досить екзотичний для парламентарів шлях до скасування закону “Про права хворих на термінальній стадії”. Парламент Австралії не мав права скасовувати закони, прийняті на самоврядних територіях, якщо вони були прийняті в межах і в спосіб чинного

законодавства. Нестандартність підходу, запропонованого в проекті закону полягає в тому, що він пропонує внести зміни в Закон Парламенту Австралії, що передбачає надання прав самоуправління Північній території як суб'єкта федерації. Таким чином, у 27 квітня 1997 році було прийнято “Закони про Евтаназію”. Нормативний акт передбачав внесення змін до законів, що передбачали надання функцій самоуправління Північним територіям, Австралійській столичній території та території острова Норфолк. Закон передбачав, що відповідні органи самоврядних територій не можуть приймати закони, які дозволяють (не залежно від умов чи формулювань) форму навмисного вбивства, відоме також як евтаназія (яка включає в себе вбивство з милосердя) або надання допомоги людині, що буде спрямована на припинення її життя. Разом з цим, Парламент має повноваження приймати закони, з наступних питань:

- припинення або утримання від медичних чи хірургічних заходів для продовження життя пацієнта, але не для того, щоб дозволити навмисне вбивство пацієнта;
- Надання паліативної допомоги смертельно хворому пацієнту, але не таке, що може спричинити умисне вбивство;
- призначення агента пацієнтом, який уповноважений приймати рішення про відкликання або припинення лікування;
- скасування юридичних санкцій проти спроб самогубства.

Також в тексті “Законів про евтаназію” міститься уточнення щодо юридичної сили закону “Про права хворих на термінальній стадії” наступного змісту: “Для того, щоб уникнути сумнівів щодо застосування закону парламенту Північних територій “Про права хворих на термінальній стадії ” 1995 року, в подальшому втрачає свою дію, проте не скасовує юридичних наслідків дій, зроблених до початку дії цього закону.” Таким чином, хоч технічно закон не скасовано, його застосування не призводить до настання жодних юридичних наслідків [89]. Нормативний акт “Закони про

евтаназію” чинний станом на сьогодні. Остання спроба його скасування була в 2018 році, але голосуванням в Сенаті таку законодавчу ініціативу було відхилено [140].

На території Австралії до цього часу активно тривають дебати з приводу легалізації евтаназії, та лише один штат Вікторія спромігся задовольнити проект закону про “добровільну асистовану смерть”. Проект був підтриманий парламентом Вікторії ще в 2017 році, та вступить в силу лише всередині 2019 року та за своїм змістом покликаний на легалізацію в штаті інституту асистованого самогубства [147].

Першою країною, що легалізувала евтаназію вважаються Нідерланди. В 2001 році 10 квітня парламент Нідерландів прийняв закон, який повністю легалізував евтаназію. Необхідно відзначити, що більше 90% населення Нідерландів підтримали новий закон, але все-таки сама ідея, що пропагує закон піддається значній критиці. Право на евтаназію надається громадянам Нідерландів з 16 років. Підліткам до 16-ти для добровільного виходу з життя потрібні письмові згоди батьків або опікунів. За 2001-й рік після вступу закону в силу в Нідерландах було офіційно зафіксовано 2123 випадків евтаназії, з яких 1893 - на останніх стадіях раку. За даними Європейського Інституту Біоетики в 2016 році аналогічні показники становили 6091 смерть. Значна позитивна динаміка до збільшення показника смертей шляхом евтаназії спостерігається з 2006 року, і за декаду показник зріс на 317% [118].

Після прийняття закону, деякі засоби інформації відзначали революційність закону про евтаназію. Новий закон не декриміналізує активну евтаназію чи асистований суїцид. Він лише вводить в цій статті додатки, що встановлюють імунітет від кримінальної відповідальності для лікаря, який діяв відповідно до вимог належної піклування, передбачених законом, і виконував встановлені законом правила надання звіту про свої дії.

Потреби належного нагляду за хворим, що сформульовані в новому законі, лише дещо відрізняються від діючих раніше. Лікар повинен бути



впевненим в тому, що прохання пацієнта є добровільним та обдуманим. Лікар повинен бути впевнений в тому, що страждання пацієнта постійні й нестерпні. Він повинен повідомити пацієнта про його ситуацію із здоров'ям та перспективи одужання. В разі, якщо пацієнт прийде до думки, що з цієї ситуації для нього немає іншого виходу, крім евтаназії, лікар повинен бути впевненим у достовірності цього переконання.

Лікарю необхідно проконсультуватися хоча б з ще одним незалежним лікарем, який зобов'язаний оглянути пацієнта і дати письмовий висновок, що підтверджує існуючу ситуацію із здоров'ям пацієнта. Якщо пацієнт впав в кому, але до цього зробив письмову заяву, що містить прохання про евтаназію, лікар має право виконати це прохання, але тільки за умови, що це не порушує вимог належного піклування, передбачених законом.

Право звернутися з проханням про евтаназію визнається і за неповнолітніми пацієнтами старше 12 років (за чинним законодавством ця вікова категорія може приймати самостійні рішення з приводу лікування). При цьому по відношенню до дітей у віці між 12 і 16 роками, які звернулися з проханням про евтаназію, обов'язковою умовою є згода батьків або опікуна. Неповнолітній у віці 16-18 років приймає рішення самостійно, але батьки або опікун повинні бути залучені в процес прийняття рішення.

Але в Нідерландах це допустимо лише при суворому дотриманні певних умов. Зокрема, законодавець у главі 2 статті 2 спеціально обумовлює, що евтаназія дозволена лише якщо:

- Хворий відчуває нестерпні страждання, які неможливо полегшити;
- Хворий повинен сам, з власної волі звернутися до лікаря з проханням допомогти йому померти;
- Перш ніж здійснити акт евтаназії, лікар зобов'язаний проконсультуватися з ще одним незалежним фахівцем;

- Про кожен факт вчинення евтаназії лікар зобов'язаний повідомляти владі, як про акт «неприродної смерті»

Тільки в разі виконання всіх умов, передбачених законом, особа, яка вчинила акт евтаназії, звільняється від кримінальної відповідальності за неї [134].

Стосовно питання евтаназії дітей в Нідерландах, то з 2005 року діє “Гронінгенський протокол”, що був розроблений для регулювання практики евтаназії у дітей віком від 1 до 12 років. Критеріями, яких слід дотримуватись зокрема є:

1. Наявність нестерпних страждань у дитини;
2. Особиста згода обох батьків;
3. Підтвердження діагнозу, прогнозу, і нестерпних страждань, принаймні одним незалежним лікарем;
4. Виконання процедури відповідно до прийнятих медичних стандартів;
5. Звіт про вчинення евтаназії повинен бути відправлений уповноваженому органу [87].

Закони Нідерландів про евтаназію до фундаментальних критеріїв відносить добровільний характер проведення процедури. І, враховуючи відповідне вікове обмеження, в Нідерландах евтаназія залишається технічно незаконною для пацієнтів у віці до 12 років. Протокол Гронінгена не дає лікарям гарантованого імунітету, як це в разі дотримання вимог робить закон. Судова практика досі охороняла лікарів від переслідування, якщо вони діють відповідно до протоколу.

Починаючи з 2014 року, Комісія з питань етики та права, Нідерландська асоціація педіатрів запропонувала й веде активну дискусію щодо дозволу евтаназії для дітей до застосування евтаназії до дітей віком до 12 років. У травні 2016 року міністр охорони здоров'я заявив, що прийняття нового закону є обов'язковим для поширення практики неонатологічної

евтаназії додавши, що помилковим є теза про те, що чинне законодавство не дозволяє евтаназію серйозно хворих дітей за умови необхідності [88].

Другою європейською країною, що узаконила евтаназію стала Бельгія. Відповідний закон був прийнятий 28 травня 2002 року. Цей закон передбачає звільнення лікаря від відповідальності за заподіяння смерті відповідно до бажання пацієнта за умови, що були дотримані всі необхідні законодавчі вимоги. В якості кандидатів на евтаназію, закон розглядає людей, що знаходяться в термінальних станах, які страждають на невиліковні хвороби, що завдають нестерпного болю.

При прийнятті рішення щодо закону про евтаназію в Бельгії, у ньому були враховані недоліки законотворчості та практики нідерландських колег. Закон складається з 6 глав та 16 статей.

Розпочати варто з дефініцій. Відтак, відповідно до глави 1 статті 1, під евтаназією слід розуміти дію, що здійснюється третьою особою, яка свідомо припиняє життя людини на її особисте прохання. З першого погляду, дефініція здається неповною, оскільки не містить додаткових ознак, що характерні для Нідерландського закону, та може наштотхнути на думку, про розширення кола суб'єктів, що мають право на евтаназію. До таких додаткових ознак слід віднести наявність невиліковної хвороби в особі, що просить про евтаназію, відсутність зацікавленості особи, яка здійснює евтаназію, безболісність засобів здійснення евтаназії. Проте, чомусь, ці ознаки виокремлені в окремій статті цього ж Закону.

Глава II, в свою чергу, містить обов'язкові умови, при яких може бути застосована евтаназія, а також обов'язки лікаря та процедуру здійснення евтаназії. Згідно норм цього закону лікар, який здійснює евтаназію, має право вчинити таку дію тільки при дотриманні наступних умов:

1. якщо пацієнт є повнолітнім або неповнолітнім, звільненим від батьківської опіки, і знаходиться при здоровому глузді і добрій пам'яті в момент висловлювання свого прохання про евтаназію;

2. якщо заява подається: а) добровільно; б) обдумано; в) неодноразово;  
- якщо прохання не є наслідком зовнішнього тиску;

3. якщо пацієнт знаходиться в безвихідній з медичної точки зору ситуації і відчуває нестерпні і постійні фізичні і психічні страждання, які неможливо пом'якшити і які є наслідком нещасного випадку або серйозною і невиліковною патологією;

4. якщо лікар дотримується умов і процедури, передбачені цим законом. Закон містить наступні додаткові умови: в разі існування групи лікарів, які перебувають у постійному контакті з пацієнтом, кожен лікар цієї групи повинен обговорити з пацієнтом ситуацію, що склалася;

5. за бажанням пацієнта його прохання про евтаназію повинна бути обговорена з тими його родичами, яких він вкаже;

6. лікар зобов'язаний переконатися в тому, що пацієнт зміг обговорити свій намір застосувати евтаназію з усіма особами, з якими він побажав зустрітися. Вимоги до оформлення прохання пацієнтом евтаназії також є обов'язковою умовою.

Ще одним значним поліпшенням, що якісно вирізняє доопрацювання Нідерландської практики врегулювання евтаназії, є регламентація форми письмового прохання особи про евтаназію. Відповідно до параграфу 4 бельгійського закону про евтаназію, прохання пацієнта про евтаназію повинна бути відображена у письмовому вигляді. Документ повинен бути написаний, датований і підписаний самим пацієнтом. Якщо він сам не в змозі цього зробити, його прохання повинне бути записаним будь-якою повнолітньою особою за вибором пацієнта, яка не повинна мати ніякої матеріальної зацікавленості в смерті пацієнта.

Обрана пацієнтом людина вказує на той факт, що пацієнт не може самостійно висловити в письмовій формі своє прохання і вказує на причини, в цьому випадку прохання виконується в письмовій формі в присутності лікаря, і ім'я лікаря вказується в документі. Цей документ повинен бути

включений в медичну карту хворого. Пацієнт може відкликати своє прохання в будь-який момент, в цьому випадку складений документ вилучається з медичної карти і повертається пацієнту.

Ще однією важливою деталлю даного закону, є передбачений в главі 3 механізм “попередньої директиви”. Суть цього механізму полягає в наступному: повнолітня або неповнолітня, звільнена від батьківської опіки особа, може заздалегідь заявити про своє прохання бути підданим процедурі евтаназії - на той випадок, якщо він не зможе більше самостійно висловити свою волю.

У цій заяві можна вказати одну або кілька осіб, що користуються довірою автора заяви, в порядку черги, які повідомлять лікаря про волю пацієнта. Кожна довірена особа замінює попередню довірену особу, зазначену в заяві, в разі її відмови, якої-небудь перешкоди, втрати дієздатності або смерті. Лікуючий лікар пацієнта, який консультує його чи особи з обслуговуючого персоналу лікарні не можуть бути вказані в якості довірених осіб. Заява може бути складена в будь-який момент. Вона повинна бути складеною в письмовій формі, в присутності двох повнолітніх свідків, з яких як мінімум один не є матеріально зацікавленим у смерті заявника. Заява має бути датована і підписана заявником, свідками і, при бажанні, одним або декількома довіреними особами.

Щодо питання контролюючих органів, то закон передбачає утворення спеціальної комісії з питань правомірності вчинення евтаназії. Тут також існують відмінності з аналогічною практикою в Нідерландах. До прикладу Нідерландська комісія складається з неоднорідної кількості членів, в тому числі, у будь-якому випадку до неї входить юрист-фахівець, суддя, один лікар і один фахівець із етичних чи філософських питань. Окрім цього, до складу комісії входять заступники членів кожної з категорій, перелічених вище. Склад комісії згідно бельгійського закону виглядає більш виправданим в контексті своєї структури, хоча в обох випадках все залежить від

компетентності відповідних членів комісії. Тож, відповідно до глави 5 бельгійського закону про евтаназію в склад комісії входять шістнадцять членів, призначених виходячи з їх знань та досвіду в областях, що відносяться до компетенції комісії. Вісім членів комісії є докторами медичних наук, з них як мінімум четверо повинні бути професорами бельгійських університетів. Чотири члени комісії є професорами права бельгійських університетів або практикуючі юристи. Чотири члени комісії повинні представляти організації, що займаються проблемами невиліковно хворих. Комісія очолюється двома відповідними представниками французької та нідерландської мовні групи.

Важливим також є зазначення основних принципів здійснення евтаназії, що передбачені главою 6 бельгійського закону про евтаназію. Таким чином основними принципами провадження евтаназії в Бельгії є:

1. Жоден лікар не зобов'язаний застосовувати евтаназію.
2. Жодна людина не зобов'язаний брати участь в процедурі евтаназії.
3. Прохання і заздалегідь складена заява про евтаназію, відповідно до умов Закону, не носять примусовий характер.
4. Пацієнт, який помер в результаті евтаназії, при дотриманні всіх умов, зазначених у цьому законі, вважається померлим природною смертю, що і записується у відповідній графі укладених ним договірних зобов'язань, зокрема договору про страхування життя [129].

Разом з цим, бельгійський закон про евтаназію регламентує порядок звітності комісії. Одним з пунктів звітності є статистичні дані. Згідно проведеної порівняльної статистики звітності комісії організацією “Alliance Vita” - станом на 2016 рік було зареєстровано 2024 випадки евтаназії. Для порівняння, у 2010 такий показник становив 953 випадки евтаназії. Проте, це лише офіційна статистика летальних випадків проведення евтаназії. Проте ця статистика відображає лише ті випадки, в яких евтаназія була проведена з дотриманням вимог закону, чи у випадках з направленням звітності про

процедуру до комісії. Звітність комісії на жаль не може відобразити велику кількість випадків підпільної евтаназії.

Станом на 2016 рік в Бельгії реєстрували близько 6 випадків “легальної” евтаназії в день (при населенні в 11,3 мільйони чоловік) [71].

Проблема евтаназії дітей до сьогодні є предметом суперечок в Бельгії. Перша редакція закону регламентувала евтаназію лише для повнолітніх. Зміни до відповідного закону про евтаназію були ухвалені у 2014 році. Сутність проекту закону про внесення змін полягала в тому, що неповнолітнім, але дієздатним особам (*emancipated minors*) надавались рівні права для евтаназії, як і для дорослих. Також до визначенням суб'єктів, що можуть бути евтаназовані додалось визначення “*unemancipated minors*” - діти, що живуть під опікою батьків. Для евтаназії дитини, окрім висновків лікарів необхідна також згода хоча б одного з батьків. При чому мінімальної вікової межі для проведення евтаназії для дітей законом не встановлено [85].

З 28 квітня 2005 року у Бельгії з'явився набір для евтаназії вартістю близько € 60 (приблизна ціна 70 \$) і продається в 250 аптеках. Набір купити може не кожен, а тільки сімейний лікар. Зроблено через те, що більшість спраглих до смертельної ін'єкції хочуть зробити це вдома [12].

Цікаво до питання врегулювання евтаназії підійшли у Швейцарії. Евтаназія, як акт припинення життя за безпосередньої участі третьої особи - заборонене. Проте, в Швейцарії цілком легальний асистований суїцид. Особливістю швейцарського випадку історично склалась в першій половині 20 століття, коли суїцид перестали рахувати злочином. Після цього, у 1942 році набула чинність нова редакція кримінального кодексу Швейцарії, де змінився підхід до розуміння асистованого суїциду, вирізавши конкретні критерії, за якими асистований суїцид можна вважати злочином. Таким чином, стаття 115 Кримінального кодексу Швейцарії звучить наступним чином: “Будь-яка людина, яка за корисливих мотивів спонукає або допомагає іншому вчинити або спроба здійснити самогубство, якщо ця інша особа

надалі вчиняє або намагається здійснити самогубство, підлягає ув'язненню, що не перевищує п'яти років, або грошовий штраф” (Criminal Code of Switzerland). Тобто законодавча основа легальності асистованого суїциду, яскраво демонструє принцип “дозволено те, що не заборонене законом”. Разом з цим, відповідно до рішення Верховного Суду Швейцарії активна евтаназія є заборонена [110].

По-суті, асистоване самогубство в Швейцарії може бути дозволено за наявності наступних критеріїв:

- особа знає, що він чи вона робить;
- рішення про самогубство прийняте не імпульсивно;
- особа має постійне бажання померти (постійність);
- не діє під впливом будь-якої третьої сторони (автономія);
- вчиняє самогубство власноруч.

Тобто в теорії, просити про асистоване самогубство може навіть здорова молода особа. Проте дані принципи висвітлені в рішеннях Верховного суду Швейцарії є нечіткими і на практиці виникає багато складнощів. Навіть приватні організації, що захищають право на смерть і сприяють проведенню евтаназії та асистованого суїциду, розуміючи неймовірну відповідальність, що лягає на них у зв'язку з їх діяльністю, обмежують поле власної діяльності, акцентуючи свою увагу саме на смертельно хворих осіб [62].

Іншою вагомою проблемою при вирішенні питання асистованого суїциду є власне спосіб вчинення, тобто як особа планує піти з життя. На сьогодні, найбільш популярним способом піти з життя спокійно - введення барбітуратів. Барбітурати видають суворо за рецептом лікаря. Відповідно до статті 1 Федерального закону Швейцарії про наркотичні засоби і постановою Швейцарського інституту терапевтичних препаратів (Swiss Institute for Therapeutic Products) про наркотичні засоби і психотропні речовини від 12 грудня 1996 р пентобарбітал вважається наркотичним засобом за змістом



Федерального закону про наркотичні засоби. Крім того, з постанови Федерального суду Швейцарії від 3 листопада 2006 р випливає, що пентобарбітал відноситься до категорії В медикаментів за змістом Федерального закону про терапевтичні препарати. Федеральний закон про наркотичні засоби можна застосувати, якщо закон про терапевтичні препарати не передбачає регламентації або якщо його регламентація має меншу сферу застосування. Таким чином, стаття 26 Федерального закону про терапевтичні препарати передбачає наступне: «Принцип призначення і виписки. При призначенні і виписці медикаментів повинні дотримуватися норми, визнані фармацевтичної і медичної науками. Медикаменти повинні призначатися тільки в тому випадку, коли відомо про стан здоров'я споживача або пацієнта». Тобто по-суті для того щоб видати пентобарбітал натрію - необхідно пройти обстеження у лікаря, та володіти необхідним діагнозом для того, щоб лікар видав рецепт.

Через неточності механізмів, щоб конкретно передбачили механізми реалізації препаратів, необхідних для евтаназії для людей, в яких немає рецепту чи людей чий діагноз не відповідає необхідним критеріям, а бажання померти є стійким і постійним - позови проти Швейцарії неодноразово з'являються у рамках практики ЄСПЛ. Про подібні випадки говориться у рішеннях Гросс проти Швейцарії N 67810/10 від 14 травня 2013 року та Хаас проти Швейцарії від 20 січня 2011 року. В обох випадках ЄСПЛ ставав на сторону заявників в контексті відсутності необхідних механізмів реалізації права на розпорядження власним життям. Проте, в обох випадках ЄСПЛ виступав відсторонено по відношенню до вирішення питання надання заявникам необхідної дози препарату [8; 58]. В своїх рішеннях Суд дотримувався власної позиції щодо права на смерть в цілому, викладеному ще у рішенні Прітті проти Великобританії від 29 квітня 2002 року, де зазначив, що стаття 2 Конвенції про захист прав і основоположних свобод,

що передбачає право на життя - не може застосовуватись в негативному сенсі, ідентифікуючи в собі також право на смерть.

До інших особливостей практичного регламентування порядку асистованого суїциду слід віднести проведення такої процедури в стінах медичного закладу. За загальним правилом в медичних закладах подібні процедури не проводять, проте кожен кантон вправі вирішити це питання самостійно. До прикладу 17 червня 2017 року франкомовний кантон Во прийняв закон, що зобов'язує медичні заклади дозволяти вчинення асистованих самогубств на їх території [82].

Через надмірно вільне трактування та відсутність точності в юридичних механізмах, що регулюють асистоване самогубство Швейцарія - столиця світового суїцидального туризму. Як правило все відбувається через приватні компанії. Приватні компанії беруть на себе всю бюрократичну тяганину, організовують останній притулок та навіть екскурсії. Про прибутковість такого бізнесу свідчить офіційна статистика відповідних компаній. Відтак за даними Dignitas лише за 2017 рік їхніми послугами "успішно" скористались 222 людини. Для порівняння, у 2007 році ця цифра становила 132 особи. За весь час існування організації з 1997 по 2017 рік Dignitas допомогла "піти з життя" 2550 особам.

Найбільша кількість "туристів" родом з Німеччини. Опубліковані дані відповідного звіту показують, що за плідного сприяння Dignitas з життя пішов 71 громадянин Німеччини [63].

Щодо фінансового аспекту питання, то в середньому, розцінки сягають 7,5 тисяч швейцарських франків, якщо організація не займається похоронами пост-мортем, і 10 тисяч швейцарських франків для повного пакету послуг [73].

Проблему евтаназії в Україні слід розділити на юридичний та фактичний критерій, визначивши наявний стан, перспективи та доцільність легалізації.

Розпочати варто з юридичного критерію. Однією з основоположних тез для формування чинного законодавства слугує стаття 3 Конституції України, яка зазначає що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Інтерпретація цього положення лежить в численних нормативно-правових актах, що знайшло своє відображення також в формуванні законодавчої позиції щодо евтаназії. Відповідно до статті 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я: медичні працівники зобов'язані надавати медичну допомогу у повному обсязі хворому, який знаходиться в критичному для життя стані. Така допомога може також надаватися спеціально створеними закладами охорони здоров'я, що користуються пільгами з боку держави. Активні заходи щодо підтримання життя хворого припиняються в тому випадку, коли стан людини визначається як незворотня смерть. Порядок припинення таких заходів, поняття та критерії смерті визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я відповідно до сучасних міжнародних вимог. Медичним працівникам забороняється здійснення евтаназії - навмисного прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань [33]. Частина 4 статті 281 Цивільного Кодексу України говорить: Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя [59].

Хоч кримінальної відповідальності за евтаназію як окремий злочин законодавчо не передбачено, вчинення таких дій буде кваліфікуватись відповідно до статті 115 Кримінального кодексу України як умисне вбивство [28].

Проте, на практиці спостерігається зовсім інший стан речей. Евтаназія в Україні, у своїй пасивній формі, на жаль явище далеко не таке рідкісне. В реальності зіштовхуємося з тим, що сьогодні доводиться чути про відсутність необхідних медикаментів, низькі заробітні плати медперсоналу, застаріле

обладнання, матеріальна та фізична нездатність пацієнта лікуватись за кордоном з необхідними умовами та щонайгірше - некомпетентність лікарів. Всі ці каталізатори в кінцевому результаті можуть слугувати причинами пасивною евтаназії, коли просто лікарю нічого не залишається як відпустити пацієнта доживати віку додому, щоб уникнути бюрократії чи просто полегшувати його страждання, не перешкоджаючи природному процесу настання смерті. Найгірше, що у подібних випадках, через відсутність достатнього юридичного механізму врегулювання заборони евтаназії в Україні - можливість ефективного доказування фактів евтаназії зникає. Тому, говорити про легалізацію евтаназії в Україні, апелюючи до аргументів викладених вище є недоречним. Легалізація евтаназії в такому разі призведе лише до стагнації та в подальшому деградації медичної практики в Україні в цілому. Так, для людей, що не мають змоги дістати необхідне лікування - колективний договір під назвою “держава” фактично виписує вирок, прирікаючи людину, що прагне смерті, на страждання.

Іншою дилемою є той факт, що евтаназія - це свого роду посягання на статус лікаря. Логічно змоделювати ситуацію: чи будете ви готові піти до лікаря, який з досвіду його лікарської практики, допускає думки про евтаназію?

В цьому контексті прихильники евтаназії часто апелюють до евтаназії як до “останніх ліків”. І з цього приводу існує чудовий вислів “Тільйотина - найкращий засіб від головної болі”. Суть аргументу “останніх ліків” власне і полягає в тому, що смерть розглядають в якості способу припинення страждань. Такий підхід, в своїй перспективі має ризик означати поступову відмову від пошуку інших засобів подолання страждань. До прикладу, на сьогодні “локомотивами” для медицини слугують трансплантологія та реаніматологія. Трагування смерті викладене вище, цілком може призвести до часткового зменшення кількості і якості медичних практик чи експериментів у цих сферах і у сферах боротьби за життя в цілому.

Іншою вагомою проблемою легалізації евтаназії в Україні - відсутність громадянського суспільства. З легалізацією евтаназії цілком ймовірно що збільшиться кількість злочинів, що будуть активно маскуватись під евтаназію через моральні чи матеріальні вигоди. Навіть створення аналогу зарубіжної комісії до чияї компетенції входить розгляд вчинених евтаназій - не гарантія об'єктивного розслідування таких справ, через значний рівень корупції в країні. Таким чином говорити про готовність України до легалізації евтаназії рано. Безумовно, на сьогодні дискусія про "право на гідну смерть" триває у кожній країні, проте, говорячи про перспективи легалізації евтаназії в Україні, то на сьогоднішній день вони здаються радше примарними та непотрібними.

Проблема реалізації "права на смерть", поряд з іншими біоетичними проблемами не втрачає свою актуальність. На сьогодні про евтаназію говорять як про спосіб гідно піти з життя, як про вихід з безвихідних життєвих ситуацій, як про стратегію економії людських ресурсів, як про шанс позбавлення тягаря скрутності ситуації для ближніх, проте кожен з цих аргументів, як і аргументи, що виступають проти евтаназії - суб'єктивний та дискусійний.

Вирішення питання розумності існування чи заборони евтаназії є важливим і тому, що за своєю суттю демонструє настрій суспільства і готовність визнання абсолютного права людини на розпорядження власним життям у різних його проявах. Це аргументується тим, що встановлення автономії волі розпорядження власним життям - виклик для колективістських цінностей з власною системою пріоритетів для кожного народу зокрема. В цьому розрізі юридичний статус евтаназії є яскравою репрезентацією суспільного настрою та його готовності до змін. Разом з цим, необхідно розуміти, що питання легалізації евтаназії за своїм первинним змістом є не стільки проблемою права, як юридичного засобу регулювання суспільних відносин, а є своєрідним лакмусовим індикатором гуманності суспільства.

### 2.3 Право на аборт

Значна кількість біоетичних проблем, що лежать в основі становлення четвертого покоління прав людини, за історичною приналежністю фундації належать ще до часів античності. Проте, незважаючи на ретроспективу суспільного уявлення про окремі біоетичні явища, саме після початку науково-технічного прогресу та лібералізації соціуму, біоетичні конфлікти набули абсолютно нового обрамлення. Всі ці чинники, в значній мірі, сприяли зміні підходу до трактування змісту людського життя.

Вибудовування нових суспільних уявлень про права людини значною мірою стосується й еволюції людського відношення до питання абортів.

Під абортим розуміти слід добровільне чи вимушене штучне переривання вагітності. Вагітність може перериватись природним або неприродним шляхом (медикаментозний аборт, міні-аборт чи шляхом хірургічного втручання). Під впливом хвороб, аборт може статись природним шляхом, що називають викиднем (до 22 тижнів, згідно вимог ВОЗ). В контексті теми магістерської роботи, до уваги будуть братись етико-правові аспекти щодо права жінки на вчинення абортів, відповідно до наявної в країні системи правового регулювання такого права.

Як і було зазначено вище, коріння такого явища як “аборт” сягають часів розквіту асирійців. Покарання за аборт, зроблений дружиною проти волі чоловіка - карався смертною карою [132].

З часів античності, у свої працях Платон зазначав: “повитухи можуть надавати допомогу вагітним або зробити викидень, якщо такий бажаний”, в свою чергу Арістотель говорив: “Якщо у подружжя проти очікування зароджуються діти, то плід повинен бути витравлений раніше, ніж в ньому з'явилися відчуття і життя”. Така позиція мислителів раніше обґрунтовувалися з розумінням моменту зародження життя. Протилежну позицію, більш притаманну для сучасної епохи гуманізації і етики

відстоював Гіппократ. В легендарній клятві Гіппократа містяться наступні слова “не дам ніякій жінці абортивного пессарія”.

З появою та популяризацією християнства, аборти поступово почали засуджувати, а VI Вселенський Собор у Константинополі рішуче розкритикував штучне переривання вагітності. Надалі сторінки історії також пам'ятають слова Папи Римського Стефана V, який у своєму посланні “*Consuluisti de infantibus*” зазначав: “Якщо хто, за допомогою викидня, усуне зачате в утробі матері, він душоуб”.

З приходом Середньовіччя аборти піддавались нищівній критиці та засуджувались. Поступове відновлення суспільної дискусії датується початком Епохи Просвітництва у Франції, де спробували дискутувати про пом'якшення покарання для жінок, які вчинили аборт відповідно до конкретних життєвих ситуацій. Та Французька революція і прихід Наполеона до влади знехтували ідеями попередників та встановили відповідне покарання за аборт [34]. Яскравим прикладом засудження абортів по всьому світу слугують також так звані “закони Комстока”, прийняті в США у 1873 році. Даними актами встановлюється кримінальна відповідальність навіть за поштове відправлення контрацептивів чи засобів, які можуть спричинити аборт.[76].

Аналізуючи ретроспективу юридичного аспекту проблеми, то через так званий “сірий статус” абортів у багатьох країнах на законодавчому рівні, сьогодні багато істориків з різних країн сперечаються за пальму першості в питанні легалізації абортів [120]. Проте, у XX столітті першою країною, що легалізувала аборти, був Радянський Союз. Легальний статус абортів регламентувався Постановою Народного Комісаріату охорони здоров'я та Юстиції від 18 листопада 1920 року. Згідно тексту, постановою було передбачено наступне:

I. Допускається безкоштовне здійснення операції зі штучного переривання вагітності в обстановці радянських лікарень, де забезпечується її максимальна нешкідливість.

II. Абсолютно забороняється вчинення цієї операції комусь, крім лікаря.

III. Винні у вчиненні цієї операції акушерка чи бабка позбавляються права практики і віддаються Народному Суду.

IV. Лікар, який здійснив аборт в порядку приватної практики з корисливою метою, також передається до суду [37].

Аборт допускався просто з бажання жінки, а згідно радянської статистики, смертність від абортів знизилась на 75%.

Проте вже зовсім скоро за волею Йосипа Сталіна, законодавство змінилось, обмеживши доступ до абортів. Відтак у 1936 році Рада Народних Комісарів видала постанову “Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллі, відновлення державної допомоги для багатодітних, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і дитячих садків, посилення кримінальної відповідальності за несплату аліментів і про деякі зміни у законодавстві про розлучення”. У постанові йшлося, зокрема, про таке: “У зв'язку зі встановленою шкідливістю абортів, заборонити їхнє здійснення в лікарнях і спеціальних лікувальних закладах, так і вдома у лікарів і на приватних квартирах вагітних. Здійснення абортів допустити виключно в тих випадках, коли продовження вагітності становить загрозу життю або загрожує важкими наслідками здоров'ю вагітної жінки, а так само при наявності хвороб, які передаються у спадок від батьків і тільки в обстановці лікарень і пологових будинків”. Разом з тим, встановлювалась кримінальна відповідальність за порушення вимог постанови. Таким чином для жінок, що повторно вчиняють аборт з порушенням вимог законодавства встановлювався штраф до 300 рублів, а за вчинення абортів не в місцях чи не особою, передбаченою законодавством, від одного до трьох років тюремного



ув'язнення. Те ж стосувалось примушування жінки до аборту. В такому разі кримінальна відповідальність передбачала тюремне ув'язнення до двох років [38].

Істинною метою цієї постанови було збільшення відсотку народжуваності. В результаті - значного приросту народжуваності такі дії не дали. З'явилися люди, які за певну плату давали поради, як можна перервати вагітність. По-суті, в ті часи аборт, коли його здійснення стало незаконним, перетворився на договарісний злочин [50].

Різноманіття систем соціальних цінностей та уявлення про життя, як найвищу соціальну цінність спричинило кардинально різні уявлення про право жінки на аборт.

На сьогодні серед науковців точаться дискусії з питання розвитку людини в лоні матері. Ця дискусія має два виміри:

1) біологічно-генетичний — чи у своєму внутрішньоутробному розвитку людина проходить через так звану рекапітуляцію філогенезу в онтогенезі, тобто чи людина поступово набуває рис людини, чи вона є одразу людиною з моменту зачаття;

2) філософський — чи людина є особовим буттям з моменту зачаття чи поступово стає особовим буттям в певний момент життя (до народження чи після народження) [3, с. 27].

Ці два напрями багато в чому визначають законодавчі тенденції та соціальний клімат в кожній державі зокрема. У світі, регламентація права жінки на аборт кардинально різниться від радикальної безумовної заборони, до ліберального визнання автономії розпорядження жінкою своїм тілом.

Розпочати варто з країн, де позиція щодо абортів однозначна та безальтернативна.

Найбільш актуальною на сьогодні є ситуація, що склалась в Ірландії. Країна відноситься до країн, де аборт знаходиться під суворим контролем держави. 7 вересня 1983 року в Ірландії був проведений референдум щодо

восьмої поправки до Конституції Ірландії. Результат цього референдуму закріпив заборону абортів на території країни, додавши до частини 3 статті 40 Конституції наступне формулювання: “Держава визнає право на життя ненародженого, і, належним чином беручи до уваги рівне право на життя його матері, гарантує у своїх законах повагу цього права, і, наскільки це можливо, законодавчо захищати і відстоювати це право” [77].

Іншими нормативним актом, що регламентував питання абортів в країні є Акт злочинів проти людяності від 1861 року. Відповідно до статті 58 Акт констатує: Кожна вагітна жінка, яка, що має намір спровокувати викидень/аборт, незаконно отримує у своє володіння якусь отруту чи іншу шкідливу річ або незаконно використовує будь-який інструмент або інші засоби з подібним наміром, і кожен, хто має намір спровокувати викидень будь-якої жінки, незалежно від того, вагітна вона, незаконно доручає їй або вимагати від неї будь-якої отрути чи іншої шкідливої речі, що можуть використовуватись для провокування абортів, буде винним у злочині” [113].

Хоч де-юре ця стаття залишається чинною, де-факто її замінили статтею 22 Акту про захист життя під час вагітності, що був прийнятий у 2013 році. Зміст статті визначав: “Умисне знищення ненародженого людського життя є правопорушенням”. Разом з цим строк покарання з пожиттєвого ув'язнення змінився на строк до 14 років позбавлення волі. Щодо причин, які могли слугувати причиною для абортів, то прийняття Акту про захист життя під час вагітності, аборт дозволявся з причин існування серйозних захворювань (рак матки чи у випадку позаматкової вагітності) [30].

Прийняття Акту про захист життя під час вагітності 2013 року, регламентувало порядок отримання необхідного дозволу лікарів та розширило перелік випадків, при яких процедура абортів була дозволена. То ж відповідно до глави 2 статті 1 Акту за наявності наступних підстав

1.) Ризик втрати життя від хвороби ( В такому разі для отримання необхідного дозволу потрібно отримати погодження двох лікарів, один акушер, а інший - фахівець у галузі відповідної медичної сфери, до якої належить хвороба;

2.) Ризик втрати життя від хвороб у надзвичайних ситуаціях. ( У разі настання випадку необхідності надання невідкладної медичної допомоги, переконавшись у точності діагнозу та крайній необхідності штучного переривання вагітності - лікар має право на проведення такої операції);

3.) Ризик втрати життя від самогубства (Повинно отримати згоду трьох лікарів; акушер, психіатр з досвідом лікування жінок під час або після вагітності та інший психіатр. Принаймні один з них повинен проконсультуватися з практикуючим “лікарем загальної практики”, що має досвід у лікуванні вагітних жінок) [116]

Та як і у випадку з радянським прикладом, заборона абортів в Ірландії не призвела до зменшення їхньої кількості. Альтернативою до легального способу отримати кваліфіковані лікарські послуги в Ірландії з'явилась після проведення референдуму про прийняття тринадцятої поправки до Конституції Ірландії 25 листопада 1992 року, де частину 3 статті 40 доповнили ще одним абзацом, який уточнює: “Це положення не обмежує свободу переміщення між Державою [Ірландія] і іншою державою.” [77]. Прийнята поправка вирішувала багато конфліктних питань в суспільстві. Відтепер компроміс між прийняттям рішенням про аборт та отримання кваліфікованої допомоги міг бути вирішеним завдяки можливості в отриманні такої допомоги у сусідній Англії. Для усвідомлення глобальності явища, можна привести шокуючи статистичні дані.

Відтак, відповідно до щорічного звіту, який проводиться на вимогу Акту про захист життя під час вагітності за 2016 рік було здійснено 25 медичних втручань, пов'язаних із штучним перериванням вагітності. З них: 8 втручань, що виникли внаслідок існування загрози життю від хвороби; 1

втручання із ризику скоєння самогубства; 16 від надзвичайних ситуацій, що виникають у зв'язку з захворюваннями. [141]

Шокуючою ця статистика є через показник абортів в Англії серед громадян Ірландії. Таким чином, лише за 2016 рік 3,265 операції із штучного переривання вагітності, що становить 68% із всіх зареєстрованих випадків абортів серед нерезидентів. Проте, в порівнянні з 2002 роком, даний показник менший на цілих 3257 операції з проведення штучного переривання вагітності [143].

Ситуація почала змінюватись після референдуму про внесення 36 поправки до Конституції Ірландії від 25 травня 2018 року. За результатами референдуму положення частини 3 статті 40 Конституції Ірландії з викладеного вище, було змінено на таке: “Законодавством може бути передбачено порядок припинення вагітності” [138].

Разом з цим, на стадії читання перебуває законопроект під назвою Акт про здоров'я (Регулювання штучного переривання вагітності) останнє читання якого відбулось 23 жовтня 2018 року. За змістом нового закону, до умов припинення вагітності додається умова загибелі плоду та головна перемога: аборт на ранньому терміні вагітності (до 12 тижнів) [93].

Складніша ситуація в Аргентині, де відповідно до статті 86 Кримінального кодексу Аргентини визначено, що кримінальна відповідальність за аборт не настає, якщо аборт було вчинено кваліфікованим лікарем за умови: якщо аборт був зроблений з метою уникнення небезпеки для життя або здоров'я матері, і якщо цю небезпеку не можна уникнути іншими способами [115].

Інша причина для аборту була додана внаслідок рішення Верховного суду Аргентини у 2012 році. Ця умова звучить наступним чином: “кримінальна відповідальність за аборт не настає якщо вагітність є наслідком зґвалтування. Якщо сексуальні дії вчинені по відношенню до недієздатної

особи, у цьому випадку для абортів потрібна згода її законного представника” [67].

Та дотримуючись вимог законодавства чи ні - аборти не припиняються. Через ситуацію із законодавством Аргентини, аборти перенеслися “за закриті двері”. Відтак за даними правозахисної організації Human Rights Watch щороку в Аргентині відбувається близько півмільйона абортів, що становить близько 40% усіх випадків вагітності в країні [64]. Незважаючи на те, що ризик смерті під час абортів знизився майже наполовину: якщо у 2006 році внаслідок невдалого абортів за офіційною статистикою помирало близько ста жінок, то вже в 2016 цей показник становив 43 смерті [112]. Щороку в Аргентині госпіталізують від 45 до 60 тисяч жінок з негативними наслідками після неякісного абортів [107].

Всі ці чинники призвели до активізації феміністичних рухів та нової спроби легалізації абортів в країні. Незважаючи на історичну перемогу в нижній Палаті Депутатів Аргентини з перевагою у кілька голосів. Проте вже згодом, у серпні 2018 року Національний Конгрес відхилив законопроект проголосувавши 38 проти 31 [142].

Набагато більш безальтернативна ситуація складається у Об'єднаних Арабських Еміратах. Відповідно до частини 1 статті 340-1: “Будь яка жінка, яка самовільно зробила аборт, має бути засудженою на термін до одного року і/або має заплатити штраф, який не перевищує 10 тисяч діхрам”. У випадку, якщо аборт вчиняється лікарем, хірургом, фармацевтом чи акушеркою, то за такі дії вбачається штраф або позбавлення волі на строк до п'яти років без упередження до більш жорсткого покарання, передбаченого в будь-якому іншому законі. Виключенням з закону є існуюча загроза життю жінки чи смерть плоду [114].

Тепер слід провести аналіз ситуації що склалась у країнах, де існує повна свобода абортів. Канонічним прикладом такої свободи - Канада. Історія легалізації абортів в Канаді складна. Аборти в Канаді були заборонені з 1869

року. Ситуація змінилась з прийняттям нового кримінального кодексу Канади. Даним кодексом було декриміналізовано одностатеві стосунки, продаж контрацептивів та передбачені виключення з статті про заборону абортів [80]. Відтак, Законопроект нового кримінального кодексу (С - 150) легалізував терапевтичний аборт за певних умов. Аборт раніше був кримінальним правопорушенням у Канаді, результатом чого був значний вплив на моральні позиції суспільства Католицької Церкви. Законопроект С-150 дозволив жінкам вчинити аборт, якщо Лікувальний комітет з питань абортів, що складається з трьох лікарів вважає, що вагітність загрожує психічному, емоційному або фізичному добробуту матері. Важливість прийнятої реформи також підкреслюється у виступі 1999 року, присвяченій 30-річчю від дня прийняття законопроекту, сенатор Люсі Пепін стверджувала, що нова свобода, надана законопроектом С-150 "виявилася кроком для багатьох інших свобод і можливостей, які змінили місце жінок у канадському суспільстві" [81].

Проте на цьому етапі боротьба жінок та всіх небайдужих за “право вибору” лише розпочалась. До прикладу феміністична організація Vancouver Women’s Caucus у 1970 році організувала “Караван за аборти”. Караван подорожував з Ванкувера до Оттави (4,5 тисячі кілометрів), спалюючи на своєму шляху портрети політиків та викрикуючи гасла “безкоштовний аборт на вимогу жінки”. Апогеєм протесту стала кинута на поріг резиденції Прем'єр-міністра чорна домовина. Після чого, біля Будинку Громад Канади було створене багаття, навколо якої ходила одна група мітингуючих. Деякі жінки прив'язали себе до місць у галереях відвідувачів. Вони згодом були вивезені з Будинку Громад охоронцями силоміць. Внаслідок цих сміливих дій, невдоволення законом про аборт привернуло увагу національних ЗМІ і зіграло важливу роль у майбутній боротьбі за відміну кримінальної відповідальності за аборт [144].

Вже за кілька років перший, з двох останніх цвяхів в домовину провладної позиції “за життя”, вбив відомий канадський лікар Генрі Моргенталер. Порушуючи закон, доктор Генрі Моргенталер почав проводити аборти в своїй клініці без схвалення Лікувального комітету з питань абортів і всупереч закону. У 1973 році Моргентальєр публічно заявив, що він здійснив 5000 абортів без дозволу відповідного комітету. Пізніше він навіть продемонстрував один з його відеозаписів процедури абортів. Він був показаний на телебаченні та застосовувався як доказ в суді. Правоохоронні органи Квебеку двічі притягали Моргенталера до суду, і обидва рази присяжні відмовлялися його засудити, незважаючи на його підтвердження скоєння злочину. В свою чергу виправдання суду присяжних був успішно оскаржено в суді апеляційної інстанції. То ж Моргенталер був засуджений до 18 місяців у в'язниці. Та громадськість не лише не стала миритись з рішенням апеляційного суду щодо самого Моргенталера. Іншою проблемою, що значно вплинула на функціонування судочинства в цілому, була пов'язана з фактом, що апеляційна інстанція скасувала рішення суду присяжних. Інтереси першої “проблеми” лобіювала організація “за вибір” “CARAL” (Канадська асоціація за скасування закону про аборт) яка поставила собі за мету підтримати виклик правоохоронній системі Моргенталера. Організація утворила осередки по всій Канаді та допомагала збирати кошти на оплату юридичних послуг кампанії Моргенталера. Друга ж проблема, в свою чергу, викликала хвилі протесту по всій країні. Мітингувальники були почуті, федеральний уряд Квебеку був змушений прийняти закон, який перешкоджав апеляційним судам скасовувати виправдувальний вердикт присяжних.

Моргенталер був знову виправданий під час третього суду, що змусило уряд Квебека оголосити закон недійсним.

Після звільнення з в'язниці в Квебеку Моргенталер вирішив оскаржити закон в інших провінціях. Протягом наступних 15 років він відкрив і управляв приватними клініками абортів по всій країні прямо порушуючи

вимоги кримінального кодексу. Після четвертого виправдання суду присяжних в 1984 році влада Онтаріо оскаржила це рішення. Апеляційний суд Онтаріо скасував виправдувальний вирок і дав розпорядження повторного судового розгляду.

У свою чергу, Моргенталер звернувся до Верховного суду Канади. У знаковому рішенні Суд оголосив у 1988 році, що закон про аборт в цілому є неконституційним. Суд зазначив, що "змусити жінку під загрозою застосування кримінальної санкції терпіти плід, якщо існування цього плоду не відповідає певним критеріям, не пов'язаним з її власними пріоритетами та прагненнями, є таким, що порушує права жінки на захист особистості, що гарантується Канадською Хартією прав і свобод. Суд також встановив, що процедурні вимоги щодо отримання абортів, як це передбачено законом, були особливо важкими.

У своєму рішенні (*R. v. Morgentaler*, 1988) Суд також зазначив: "Право на свободу гарантує ступінь особистої автономії над важливими рішеннями, які безпосередньо впливають на приватне життя людини. Рішення про припинення вагітності чи ні, по суті, є моральним рішенням і у вільному та демократичному суспільстві, совість особистості повинна мати першорядне значення для держави".

Значна частина того, чому Верховний Суд Канади приділяв увагу у своєму рішенні стосувались проблематики процедури проведення абортів. Щоб зробити аборт, жінці доводилося спочатку призначити лікаря, який би міг проінформувати її на цю тему. Після цього передати пацієнтку іншому лікарю або взяти справу на себе. Тоді аборт повинен був бути схвалений Лікарським комітетом з питань абортів, який складався з трьох лікарів.

В контексті даної системи, головною проблемою був той факт, що серед лікарів Лікарського комітету з питань абортів могли (і намагались ними стати) представники позиції "за життя". Таке втручання призводило до того, що зробити аборт в лікарні видавалось майже неможливим.



Суд зазначив, що існували також проблеми гендерної рівності всередині Лікувальних комітетів з питань абортів, які переважно склались з чоловіків. Врешті, враховуючи той факт, що кожен запит Лікарський комітет з питань абортів розглядав безпосередньо, що призводило до затяжних розглядів справ про аборт та згодом ускладнювало саму процедуру абортів.

На думку суду, всі ці правила спричинили різний рівень доступності абортів залежно від міста, провінції чи території. Закон також призвів до того, що середній клас і багаті жінки мають кращі шанси отримати аборт. Існування приватних клінік означало, що жінки, які мали достатньо грошей, могли повністю обійти систему Лікарських комітетів з питань абортів, хоч і нелегально [92].

Одночасно слід зазначити, що суд не констатував факт існування права на аборт і не розглядав справу в контексті статті 7 Конституційного Акту Канади 1982, тобто не визначав чи плід відноситься до “всіх”, хто має прав на життя [131].

Рішенням Верховного Суду Канади відбулось скасування будь-якої кримінальної відповідальності за аборт. Моргенталер успішно боровся за існування приватних клінік та тими, хто в межах здійснення владних повноважень протиставився позиції “за вибір”, в парламенті Канади у 1990 році була провалена спроба відновлення кримінальної відповідальності за аборт [108].

Та чи існувала єдність серед канадців з питань легалізації права на аборт? Вочевидь ні, окрім лобіювання законопроектів, що спрямовані на обмеження прав на аборт, в Канаді також активно розвивається рух прихильників позиції “за життя”. В першу чергу, таку позицію активно лобіює католицька церква. Також не можна не згадати і про організації, що вже кількадесят років ведуть неупинну боротьбу за традиційні цінності. До числа найбільших організацій слід віднести “Campaign Life Coalition” - активно пропагує заборону ЛГБТ-руху, заборону контрацепції, евтаназії та

абортів з 1978 року. Уваги також заслуговує діяльність організації “REAL Women of Canada”. Ця організація безпосередньо брала участь у найгучніших справах з питань права на аборт, включно із згаданою вище справою Моргентела у 1988 році. Разом з цим, майже по всіх англomовних землях почастишали випадки нападів на докторів та клініки, що допомагають жінкам переривати вагітність. До прикладу, 8 листопада 1994 року снайпер випустив два кулі в будинок доктора Гарсона Ромаліса, 57- річного лікаря з Ванкувера. Інцидент стався саме під час сніданку. Одна куля влучила в стегно пошкодивши стегову артерію. Доктор Ромаліс врятував своє життя, використовуючи свій халатний ремінець як джгут.

Інший випадок стався 10 листопада 1995 р. у Анкестері, що в Онтаріо, де був поранений доктор Х'ю Шорт. Куля снайпера, зруйнувала його лікоть , через що Шорт змушений був закінчити свою хірургічну кар'єру.

Ще один інцидент стався у місті Вінніпег 11 листопада 1997 р. Доктор Джек Файман, 66 років з Вінніпегу, був розстріляний в Манітобі. Озброєний чоловік влучив за кілька дюймів від серця Файмана.

Продовжує цю кримінальну хроніку подія, яка мала місце 25 лютого 1990 р. у Ванкувері. Двоє чоловіків вломились у приватну клініку що займалась абортами знищили медичне обладнання на суму 30 000 доларів США [119].

Перед тим, як перейти до статистики, також варто зазначити, що в Канаді аборт дозволено протягом всього строку вагітності, а не як у більшості країн, де дозволений аборт до 22 тижнів максимум.

Відповідно до даних, опублікованих “Abortion Rights Coalition of Canada” найбільший показник абортів в період з 1974 року по 2016 рік припав на 2011 рік і становив 108,844 аборти. В цілому, динаміка явища немає постійного вектору напряму. Якщо у 1974 році було офіційно зроблено 52,435 абортів а 1982 році - 75,071, то вже в 1983 році - 69,368 абортів. В

період з 2011 до 2016 кількість абортів в Канаді зменшилась на майже 10 тисяч випадків в рік [141].

Для контрасту, слід коротко проаналізувати ситуацію у ще одній країні, де існує фактична свобода абортів. У Ізраїлі для регулювання питання підстав для абортів відсутній окремий спеціальний акт, проте необхідні положення містяться у кримінальному кодексі Ізраїлю від 1977 року. То ж відповідно до статті 316 кримінального кодексу Ізраїлю підставою для абортів є:

- Якщо жінка молодше 18 років або старше 40 років;
- Якщо жінка не одружена або вагітність від позашлюбних відносин;
- Якщо вагітність є результатом відносин, які є незаконними згідно з кримінальним законодавством, або є інцестуальними;
- Якщо дитина може народитись з фізичним або психічним вродженим дефектом;
- Якщо продовження вагітності може загрожувати життю матері або завдати їй фізичної або емоційної шкоди;

Максимальний строк для абортів відповідно до чинного законодавства становить 24 тижні. Для штучного переривання вагітності, особі слід звертатися до відповідного лікарського комітету у закладі охорони здоров'я. Комітет повинен складатись з:

- (1) кваліфікованого лікаря, який володіє титулом спеціаліста з акушерства та гінекології;
- (2) другого кваліфікованого лікаря, який практикує одну з наступних спеціалізацій: акушерство та гінекологія, внутрішні медицини, психіатрія, сімейна медицина, громадське здоров'я;
- (3) особа, зареєстрована як соціальний працівник.

Також передбачено, що принаймні один із членів комітету повинен бути жінкою [117].

Говорячи про актуальну ситуацію та статистику, то варто розпочати з факту, що в Ізраїлі також існує конфлікт між тими хто “за вибір” і тими хто

“за життя”. Боротьба триває на різних рівнях та різних ешелонах влади. Від громадських формувань до політичних партій - кожен вносить свій вклад в боротьбу. Конфліктні ситуації виникли серед Хередимів. Корінь проблеми був у тому, що первинно, умови які були передбачені кримінальним законодавством, власне були компромісом між поміркованими силами “за життя” і “за вибір”, оскільки, якщо особа не підпадає під жодну з підстав для абортів, лікарський комітет був вправі їй відмовити. Для Хередимів це була можливість впливу на лікарські комітети та зменшення кількості абортів в країні. Гарячі суспільні дебати розгорнулись через підставу №4: “Якщо продовження вагітності може загрожувати життю матері або завдати їй фізичної або емоційної шкоди”. Якщо ситуація жінки не відповідає іншим критеріям для переривання вагітності, жінки часто апелювали на емоційну шкоду від вагітності, що слугувало для них майже гарантованим зеленим світлом для вчинення абортів [61].

Ще одна проблема, що стосується часто Хередимів - незаконні аборти. Відповідно до слів ізраїльських чиновників, число нелегально проведених абортів щороку сягає приблизно відмітки у 15,000. Це аборти, які проведені за рішення некомпетентних осіб, що утворили лікарський комітет, комітетом у неповному складі чи за відсутності погодження комітету. Хередимів ж ця проблема стосується через те, що закриті релігійні общини воліли б не “світитись на радарі”, і вирішувати власні проблеми самим, хоча статистики з конкретно цього аспекту питання допоки не існує [111].

Політичну боротьбу на стороні “за життя” в Ізраїлі очолює політична партія ультра-релігійна політична партія “ШАС”, національно-релігійна партія “Єврейський Дім” та політичний блок ортодоксальних євреїв “Яхадут ха-Тора”. Кожна з цих партій мають представників у Кнесеті та активно протистоять питанням, що стосуються просування абортів та інших цінностей, що суперечать їхній вірі та політичній ідеї.

До однієї з найвпливовіших організацій, що пропагують ідею “за життя” відносять “EFRAT: Committee for the Rescue of Israeli Babies”. За даними “The Jerusalem Post” з 1977 року організація допомогла з'явитися на світ 64,000 дітей, матері яких планували аборт [61].

До найбільших партій, що відкрито лобіюють ідею “за вибір” є ліва соціал-демократична партія “Мерець” та політичний рух, що на цей час не входить у Кнесет - “Шинуй”. Також ідею репродуктивних прав жінок активно лобіює “Na'amat” - наймасштабніший жіночий рух в Ізраїлі, що налічує близько 880,000 членів організації.

Відповідно до статистичних даних, в Ізраїлі за останні 10 років прослідковується стабільна динаміка явища. Тобто, якщо в 1997 році було проведено 19,210 абортів; в 2007 році кількість абортів становила 19,544; 2017 році статистичні дані вказують на 18,240 випадків абортів [95].

Відповідно до статті 27 Конституції України ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Проте, в Україні існує свобода абортів. Стаття 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначає: операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів.

Перед тим, як перейти до спеціального законодавства, слід згадати про Декларацію про медичний аборт, прийнята в Осло в серпні 1970 року.

Декларація визначає головні постулати для лікаря, в питанні медичного абортів. Зокрема, документ декларує наступне:

1. Перший етичний принцип, що вимагається від лікаря, вимагає поважати людське життя з самого його початку.

2. Обставини, при яких життєві інтереси матері стикаються з життєвими інтересами ненародженої дитини, породжують дилему і ставлять питання, чи повинна навмисне перерватися вагітність.

3. Відмінності суспільних відносин з цього питання відбувається через різноманітність ставлення до життя ненародженої дитини. Це область особистих переконань і совісті, які потрібно поважати.

4. Медики не повинні визначати ставлення і норми будь-якої держави і суспільства щодо цих питань, але їхнім обов'язком є забезпечення захисту їхніх пацієнтів і збереження прав лікаря в суспільстві.

5. Виходячи з цього, в разі, якщо медичний аборт дозволений законом, ця процедура повинна бути здійснена лікарем з відповідною кваліфікацією на умовах, схвалених відповідними органами влади.

6. Якщо лікарю не дозволяють призначати і виконувати аборт його переконання, то він може відмовитися від цього, забезпечивши продовження надання медичної допомоги кваліфікованими колегами [9].

7. Незважаючи на те, що це положення схвалено Генеральною асамблеєю Всесвітньою медичною асамблеєю, воно не є обов'язковим для окремих членів асоціації, якщо вони не прийняли цього положення.

У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів. (Основи законодавства )

Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2006 року [36]. Особливості процедури переривання вагітності передбачені Порядком надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я від 24 травня 2013 року. Порядок визначає особливості оформлення супровідної документації та її зразки, та регламентує порядок доступу до абортів як при бажанні переривання вагітності до 12 тижнів так і після.

Відповідно до пункту 1.3. Положення, під комплексною медичною допомогою слід розуміти організацію заходів щодо надання якісної та

ефективної медичної допомоги у закладах охорони здоров'я з метою профілактики для уникнення надалі небажаної вагітності, проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності та попередження можливих ускладнень. До прикладу, у випадку прийняття жінкою рішення про аборт, перед здійсненням процедури їй надається відповідна медична консультація, або проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності у вагітної жінки віком до 14 років або у недієздатної особи здійснюється за заявою її законних представників.

Щодо випадків переривання вагітності після 12 тижня, то відповідно до абзацу 3 пункту 3.1 Порядку визначено: у разі виявлення у вагітної жінки медичних показань, що не зазначені в Переліку підстав, за наявності яких можливе штучне переривання вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів затвердженого Кабінетом Міністрів України від 15.02.2006 року, але за наявності яких продовження вагітності та пологи становлять загрозу для її здоров'я або життя, операція (процедура) штучного переривання вагітності здійснюється на підставі висновку консилиуму лікарів. У випадку виникнення невідкладних станів (маткова кровотеча тощо) медична допомога надається за місцем звернення пацієнта.

Пунктом 3.2. Порядку передбачено, що у випадку встановлення діагнозу, що дозволяє перервати вагітність, жінці видається направлення до комісії Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з метою визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання вагітності [40]

Про склад цієї комісії можна дізнатись виходячи з Положення про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київських та

Севастопольських міських державних адміністрацій з визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів затвердженого Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 24.05.2013. Пункт 3 даного положення констатує: до складу Комісії входять заступник Міністра охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, керівник структурного підрозділу з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, до повноважень якого належать питання охорони материнства та дитинства (голова комісії), головний спеціаліст зі спеціальності «Акушерство та гінекологія» (заступник голови комісії), головні спеціалісти структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій з терапії, хірургії, медичної генетики, ультразвукової діагностики, керівник обласної служби планування сім'ї та інші спеціалісти (за згодою). У разі потреби Комісія може залучати інших висококваліфікованих спеціалістів відповідно до профілю захворювання вагітної жінки (за згодою). З числа членів Комісії голова Комісії призначає секретар. Лише після висновку Комісії жінку госпіталізують для проведення процедури абортів [41].

За часів своєї незалежності українська історія знає про кілька спроб обмеження права жінки на аборт.

Перша спроба датується 05.04.2013 року, коли за ініціативи депутатів ВО «Свобода» до Верховної Ради України потрапив проект закону № 2646-1 під назвою Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів)»

Даний проект закону передбачав внесення змін до рядку законодавчих актів. В першу чергу зміни стосувались частини другої статті 25 Цивільного Кодексу України, де пропонувалось додати рядки «Інтереси зачатої, але ще не народженої, дитини охороняються законом», замінивши таким чином



існуюче положення абзацу другого цієї ж статті: “У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини”. Разом з цим, зміни також стосувались частини першої статті 269, яку пропонувалось викласти в такій редакції: “Право на життя належить дитині, яка зачата, але ще не народжена.”, та викласти частину першу статті 281 в такій редакції: “Ненароджена дитина має право на життя з моменту її зачаття та не може бути його позбавлена, крім випадків, передбачених законодавством.”, а частину шосту цієї ж статті виключити зовсім.

Окрім вищевказаного, важливі зміни стосувались Кодексу про адміністративні правопорушення. Відтак, проектом закону передбачав адміністративну відповідальність за публічна пропаганда або заклик до штучного переривання вагітності (аборту). На думку авторів законопроекту, до Кодексу про адміністративні правопорушення слід було додати статтю 173-3 наступного змісту: “Публічне висловлювання про те, що зачата дитина, яка ще не народилася, не є людиною, а штучне переривання вагітності (аборт) не є вбивством, у тому числі публічне висловлювання та заклики до штучного переривання вагітності (аборту), тягне за собою накладення штрафу на особу, яка це вчинила, в розмірі від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян.”.

Проте слід розуміти, що автори законопроекту не забороняють аборт зовсім. Відповідно до запропонованого тексту, аборт дозволяється за таких підстав:

- 1) якщо вагітність несе пряму загрозу життю вагітної жінки;
- 2) наявності медичних показань щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження;
- 3) доведених у судовому порядку фактів зачаття дитини в результаті зґвалтування.”.

Аналізуючи пояснювальну записку, можна дійти до висновку, що окрім не дуже толерантних аргументів на кшталт: “Якщо така демографічна

динаміка триватиме, то через кількадесят років народ України складатиметься переважно з іммігрантів – вихідців з Азії”, чи не дуже доречних “Враховуючи, що Україна 28 липня 2013 року буде відзначати на державному рівні святкування 1025-ліття Хрещення Руси, цей законопроект є вкрай актуальним”, подані обґрунтування є вагомими та достовірними. Проте, зміст пояснювальної записки надто вузько пояснює проблематику абортів, апелюючи до його шкоди, зовсім не аналізуючи та не розглядаючи питання в розрізі досягнень репродуктивної медицини (штучне запліднення, сурогатне материнство, організації що надають психологічну підтримку жінкам, які наважуються на аборт і т.д)., що при правильному розвитку значно допоможуть компенсувати викладені в записці проблеми [59;45]. Даний проект закону не був включений до порядку денного[47].

Другий проект закону № 6239 під назвою Закон України “Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів)” був запропонований у березні 2017 року Голубовим Дмитром Михайловичем, засновником “Інтернет партії України”

Даний проект закону викликав набагато більшого резонансу, ніж його попередник. За наповненням є зменшеною версією свого ідейного наступника проекту закону № 2646-1. Говорячи конкретно про зміст законопроекту, то він передбачав зміни до Цивільного Кодексу України, а саме викласти частину шосту статті 281 наступним чином: “Штучне переривання вагітності дозволяється лише у випадках та за наявності обставин, встановлених законодавством, у терміни, що не перевищують двадцяти двох тижнів”. Разом з цим, відповідні зміни повинні були стосуватись статті 50 Основ законодавства України про охорону здоров'я, яку повинні були викласти у такій редакції:

“Операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена у закладах охорони здоров’я лише у випадках та за наявності наступних обставин:

- 1) якщо вагітність несе пряму загрозу життю вагітної жінки;
- 2) наявності медичних показань щодо патології плоду, несумісної з життям дитини після народження;
- 3) зачаття дитини в результаті зґвалтування.

Вказані обставини обов’язково засвідчуються комісією відповідних експертів.

Жінці, якій дозволена операція штучного переривання вагітності (аборт), в обов’язковому порядку безкоштовно надається повнота усієї інформації про наслідки такої операції та стадію ембріогенезу».”

В пояснювальній записці окремі аргументи заслуговують особливої уваги. До прикладу одним з таких є апелювання автора записки до права батька на батьківство. Тобто говорячи про аборт і право жінки на розпорядження власним тілом та життям дитини з дискусії часто випадає право чоловіка на батьківство.

Інший аргумент заслуговує його дослівної цитати “Якщо розглядати реалізацію права на репродуктивний вибір (право на аборт) глобально, то також необхідно сказати про те, що в деяких країнах спостерігається тенденція до розвитку кримінального бізнесу зі збору і розповсюдження матеріалу, що «абортується». Саме полювання за стовбуровими клітинами – ембріональними або фетальними – штовхає «горе-бізнесменів» до агітації за проведення абортів серед населення.”. На предмет доречності такого аргументу зупинятись не варто. Варто лише відзначити, що в цілому, аргументи приведені в записці є не переконливими в силу своєї абстрактності, маніпулюванням фактами та відсутністю посилання на джерела, хоча вони є досить оригінальними.

Що ж до долі проекту закону, то проект закону був справедливо розкритикований Комітетом Верховної Ради України з питань охорони здоров'я, і в подальшому через рік був знятий з розгляду [46].

Щодо статистики, то в Україні станом на 2016 рік було здійснено 101,121 аборт офіційно. Також зі статистичних даних помітно як сильно змінилась ситуація за останніх 10 років, де число абортів становило 229, 618 випадків. Проте, показник абортів в Україні все ще значно вищий аніж аналогічний показник у країнах Західної Європи [97].

Хоч показник абортів в Україні значний, сьогодні все ще досить часто можна почути заклики до зміни законодавства та встановлення обмеження чи заборони абортів в цілому. Позицію “за життя” любіють як традиціоналістичні організації (включно з політичними силами, що мають представництво у Верховній Раді України), так і у більшій мірі церковні діячі.

То ж з якими фундаментальними проблемами зіштовхується суспільство, вагаючись між позиціями “за вибір” і “за життя”?

1.) Науковим фактом можна вважати, що плід є людським життям, на його ранньому етапі еволюції. Ті, хто виступає за позицію “за вибір” доводять що ненароджений немає ніяких прав, апелюють до того, що плід не є особистістю. Але якщо прийняти за істину перший науковий факт і погодитись з тим, що не особистість не може мати права, тоді чому у світі стільки живих створінь, що мають суспільну цінність права та навіть юридичних захист? Звідси виходить перша моральна дилема: чи повинне живе створіння бути особою щоб мати цінність і права? Зіштовхнувшись з цим аргументом, критики позиції “за життя” зазвичай говорять про цінність права матері на вибір як вже сформованого і суспільно цінного індивіда. Чи це морально прийнятно? Так, якщо прийняти за факт, що людський плід немає ніякої притаманної людині соціальної цінності. Проте, як правило система охорони здоров'я і суспільна мораль говорить геть про протилежне.

Відтак, якщо вагітна жінка планує народити дитину, то держава та суспільство у більшості випадків всіляко сприяє їй у цьому, надаючи різноманітні соціальні, моральні та матеріальні пільги, а цінність ненародженого настільки велика, що кримінальним законодавством передбачається особлива кваліфікація за його вбивство. Але як тільки вагітна жінка відмовляється від плоду, його цінність дорівнює нулю.

2.) Перша дилема витікає в наступну: на яких моральних засадах одна лише матір визначає цінність ненародженого? Адже після народження дитини вже не батько і не матір вирішують цінність людського життя, а суспільство. То ж проблематика полягає в тому, чому таке ставлення до людського життя не є абсолютним з моменту формування плоду? Чому лише одна матір може вирішувати чи якесь живе створіння має право на життя? В цьому випадку прихильники позиції “за вибір” відповідають, що матір має право розпоряджатись власним тілом як їй хочеться. Так, це факт з яким ніхто в цивілізованому світі не буде сперечатись, проте проблема в тому, що плід - не зовсім її тіло. Коректно говорити що він в її тілі, хоч він і залежний від життя свого носія.

Сюди доречним буде згадати альтернативну думку, яка знайшла свою підтримку і популярність серед людей, що підтримують позицію “за вибір”.

Американський філософ Джудіт Джарвіс Томосон розповіла про уявний експеримент, що на її думку в повній мірі можна провести паралель із абортom. Суть експерименту: уявіть, що після знатної гулянки ви опинились у лікарняній палаті, поруч із всесвітньо відомим скрипалем. Після цього, ви помічаєте, що приєднані до скрипаля єдиним механізмом. Згодом вам стає відомо, що цей механізм приєднаний до вас - гарантія життя скрипаля. Для повної реабілітації вам потрібно бути приєднаним до скрипаля 9 місяців.

Безумовно, даний експеримент є дуже умовним, і його аналогія до абортu є дуже спрощена, проте він яскраво демонструє головний моральний конфлікт між правом жінки на вибір, та правом ембріона на життя. Тобто

навіть якщо уявити, що плід є індивідом, то чи може він порушувати право жінки на розпорядження власним тілом, будучи під'єднаним до неї та використовуючи її як ресурс для підтримки життя? З іншого боку, чи має моральне право жінка від'єднати від себе того уявного “скрипалю”, тобто нескінченний потенціал ненародженого?. На думку самої Джудіт Джарвіс Томсон аборт не порушує законного права на життя плоду, а лише позбавляє його можливості використання тіла вагітної жінки та функції підтримки життя, використовувати яку плід не може. Таким чином, вирішивши припинити свою вагітність, Томсон робить висновок, що вагітна жінка, як правило, не порушує право на життя плоду, а лише припиняє використання власного тіла, що зазвичай призводить до загибелі плоду [85].

3.) Ще одна моральна дилема, яка витікає з попередніх двох: чому посягання на життя дитини після народження є кримінально карним, а за кілька місяців до - ні?

4.) Також слід розуміти, що у випадку визнання виключної моральності абсолютного права жінки на вибір жити плоду чи ні, такий вибір все ще матиме окремі аморальні девіації. Яскравим прикладом тому, є Китай, де змушені були законодавчо заборонити аборт через ознаку статі дитини, оскільки дівчинка в китайській сім'ї часто вважалась тягарем. Чи до прикладу, якщо наука досягне закономірності визначення сексуальної орієнтації плоду, то чи буде моральним вбити ненароджену дитину лише через те, що матір не хоче дитину-гея?

5.) Інший аргумент стосується власне дефініції слова “особа” чи контекстуальне “індивід”. Якими ментальними атрибутами повинен володіти живий організм, щоб ми могли назвати його індивідом? Ця проблема ґрунтується на двох більш глобальних проблемах: а) чи критерії і методи які ми застосовуємо для побудови дефініції індивіда є вичерпними?; б) чи потенціал живого організму набути атрибути особи є достатньою підставою для визнання його цінності?

Аналізуючи тези вище, стає зрозуміло що проблема абортів, як явище біоетики, буде існувати до тих пір, доки будуть існувати дві відповіді на одне чітке запитання. Аборт, як явище соціальне - неможливо зупинити. Його можливо заборонити, проте з прикладів наведених вище, заборона в цьому рівнянні не дорівнює припиненню абортів. Таким чином, аборт, станом на сьогодні, на мою думку, повинен бути легалізованим і контрольованим державою. Це необхідно для впевненості у якості надання процедури та забезпечення необхідних умов для збереження здоров'я і життя жінки. Саме легалізація абортів з обмеженнями до його застосування, попри всі вагомні аргументи сторони “за життя” і “за вибір”, є не лише необхідним соціальним компромісом але й необхідним двигуном для існування різноманітних платформ для обговорення цієї проблеми, але й поштовхом до нових, безпечних методів проведення штучного переривання вагітності.

## **Висновки до розділу 2.**

Підбиваючи підсумки дослідження юридичних механізмів реалізації четвертого покоління прав людини слід звернути увагу на ряд фактів:

По-перше, в незалежності від відмінностей національного способу вирішення питання прав четвертого покоління, моральні проблеми, з якими буде зіштовхуватись держава – здебільшого єдині за своїм змістом.

По-друге, існування різноманітних юридичних конструкцій, що заперечують визнання четвертого покоління прав людини, чи існуючий серед суспільства культурний нігілізм – рівноцінний відмові від продовження природного наукового прогресу цивілізації.

По-третє, гарантом реалізації прав четвертого покоління найчастіше виступає держава, яка в силу власного, обраного нею курсу може створювати значні штучні перепони на шляху до реалізації четвертого покоління прав людини. До прикладу, наведений вище варіант складної процедури легалізації одностатевих шлюбів через модель ампаро. Не зважаючи на вже

існуючи в країні прецеденти, особи все ще повинні судовим шляхом добиватись права на одностатевий шлюб. Іншим прикладом може слугувати справедливо відсторонена позиція національних та міжнародних судових інституцій, що не бажають брати на себе такий об'єм відповідальності.

По-четверте, становлення четвертого покоління прав людини не містить перехідного еволюційного етапу, що значною мірою впливає на деформацію суспільних інститутів. Яскравим прикладом цьому була існуюча в Канаді ситуація з упередженими комісіями лікарів, які навмисно робили процедуру абортів неможливою.



## ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки даного дослідження слід відзначити, що одним з фундаментальних завдань суспільства та юридичної науки зокрема залишається визначення місця людини на Землі. Важливим етапом вирішення даної дилеми є створення єдиного та чіткого розуміння того, чим є права четвертого покоління.

Різний соціокультурний розвиток держав в перспективі не завжди містить тенденції до прагнення уніфікації власного досвіду з переважним світовим досвідом. Це в свою чергу породжує надто значний розрив між технологічним прогресом та суспільним сприйняттям дійсності, роблячи цілі народи вразливими до викликів XXI століття.

До прикладу, в процесі дослідження проблематики реалізації права на одностевий шлюб, виявилось що медичних доказів девіації гомосексуалізму небагато, а ті що є, дозволяють в кращому випадку робити лише припущення про закономірності. Тому, для об'єктивної, різносторонньої оцінки явища гомосексуалізму та як наслідку одностатевих шлюбів, враховуючи описану медичну складність кваліфікації, соціальну складність прийняття, потрібно приділяти значно більше уваги відповідним дослідам, і саме результати наукових досліджень мають лягти в основу створення необхідних правових конструкцій визнання чи обмеження права на одностатевий шлюб.

Правові механізми регулювання одностатевих шлюбів сьогодні – комплексний та продуманий соціальний інститут, існування якого сприяє розробці єдиних моделей адаптації явища гомосексуалізму у закостеніле традиціоналістичне суспільство. Більше того, результати викладені у дослідженні чітко дозволяють говорити про існування позитивних перспектив у легалізації одностатевих шлюбів.

В дослідженні значну увагу приділено реалізації права на смерть, шляхом евтаназії та асистованого суїциду. Сьогодні евтаназію здебільшого

практикують для припинення життя людей на термінальних стадіях хвороби, хоча світова практика знає випадки легалізації “права на смерть” лише за вимогою пацієнта, як це відбувається в Бельгії, Швейцарії чи США. Сьогодні про евтаназію говорять як про спосіб гідно піти з життя, як про вихід з безвихідних життєвих ситуацій, як про стратегію економії людських ресурсів, як про шанс позбавлення тягаря скрутності ситуації для ближніх, проте кожен з цих аргументів, як і аргументи, що виступають проти евтаназії - суб'єктивний та дискусійний.

Існуючу юридичну практику країн, в яких легалізована евтаназія, складно назвати позитивною. Відтак, в Швейцарії, завдяки слабкому регулюванню процедури асистованого суїциду, розвинулось явище, що отримало назву «суїцидальний туризм». Завдяки опублікованій відкритій статистиці одного з провідних «тур-операторів», було з'ясовано, що кожного року силами фахівців організації Dignitas, в рік помирає близько 150 людей, а діяльність «колег по-цеху» неодноразово критикувалась Європейським судом з прав людини.

Практика припинення життя в Нідерландах також набула власних девіацій. “Гронінгенський протокол” – розроблена нідерландськими педіатрами інструкція для евтаназії дітей віком від 1 до 12 років – немає жодного юридичного значення. Та через високий статус лікаря в суспільстві та посилену процедуру звітності, судова практика Нідерландів не знала жодного випадку осуду дії лікаря, який би в точності дотримувався вимоги документу.

Проте, у будь-якому випадку, такі девіації є лише природнім наслідком спроби встановлення автономії волі особи. В свою чергу, розпорядження власним життям – виклик для колективістських цінностей з власною системою пріоритетів для кожного народу зокрема. В цьому розрізі юридичний статус евтаназії є яскравою репрезентацією суспільного настрою та його готовності до змін. Разом з цим, необхідно розуміти, що питання

легалізації евтаназії за своїм первинним змістом є не стільки проблемою права як юридичного засобу регулювання суспільних відносин, а є своєрідним лакмусовим індикатором гуманності суспільства. Таким чином, на нашу думку, говорити про легалізацію евтаназії як гарантії автономії людської волі ще зовсім рано.

Дослідження зачіпає також і питання регулювання права на аборт. Вже давно, серед науковців точаться дискусії з питання розвитку людини в лоні матері. Ця дискусія має два виміри: біологічно-генетичний — чи у своєму внутрішньоутробному розвитку людина проходить через так звану рекапітуляцію філогенезу в онтогенезі, тобто чи людина поступово набуває рис людини, чи вона є одразу людиною з моменту зачаття; філософський — чи людина є особовим буттям з моменту зачаття чи поступово стає особовим буттям в певний момент життя (до народження чи після народження). Ці два напрями багато в чому визначають законодавчі тенденції та соціальний клімат в кожній державі зокрема.

У світі, регламентація права жінки на аборт кардинально різниться від радикальної безумовної заборони до ліберального визнання автономії розпорядження жінкою своїм тілом. Кожна з моделей не позбавлена недоліків, оскільки не існує жодної країни, яка б одностайно прийняла позицію “за життя” чи “за вибір”.

В цьому сенсі слід згадати історію боротьби канадських жінок та лікарів за надання їм права на аборт за власним бажанням. До легалізації абортів на вимогу, в Канаді існували спеціальні комісії, куди часто потрапляли ідейні опоненти осіб, які унеможлилювали надання необхідних послуг.

Достеменно на сьогодні відомо лише одне: аборт, як соціальне явище не зупинити жодними законодавчими нормами, навіть за диктаторських режимів, а тим більше, якщо мова йде про демократичне суспільство. Яскраві приклади Аргентини, Ірландії та Радянського Союзу лише підтверджують цю

тезу. Враховуючи усі моральні дилеми, з якими зіштовхується будь-який законодавець, аборти все ж потрібно легалізувати та встановити жорсткий контроль за здійсненням такої процедури. Оскільки проведення абортів нам навряд чи вдасться зупинити, легалізувавши штучне переривання вагітності, в держави хоча б буде шанс забезпечити належні умов проведення цієї процедури.

Розглядаючи перспективу реалізації четвертого покоління прав людини та враховуючи швидкість наукового прогресу та лібералізації суспільних настроїв, можна заявити про те, що це лише питання часу. Проте, потрібно враховувати, що за своїм змістом права четвертого покоління є безальтернативними в сенсі їх визнання, і не можуть визнавати півнамір, в контексті їх реалізації. В цьому, на нашу думку, полягає найвизначніший конфлікт, що супроводжуються усі ці роки між позицією “за” і “проти”. Обидві сторони “конфлікту” відстоюють надто полярні позиції. Не дивно, чому в цій суперечці фактично відсутні її раціоналізатори, своєрідні медіатори, які б намагались віднайти компроміс в конфлікті. Більше того, важливо зазначити, що позиції з обох сторін є абсолютно аргументованими альтернативами та науково виправданими. Для кращого розуміння, вважаємо доречним провести аналогію до основ квантової фізики. Як і первинний стан фотону, людська воля, з об'єктивної точки зору, завжди знаходиться в стані суперпозиції, тобто як субстрат без форми. Соціум - надає цій людській волі якусь суб'єктивну форму, тобто створює кінцеву інтерференційну картину. Прибічники кожної з позицій є тим самим індикатором фотону, що остаточно визначають його параметри. Усвідомлення цієї аналогії - означає розуміння суб'єктивності і взаємовключності обох підходів, що є надзвичайно важливим фактором для розуміння головної проблеми становлення четвертого покоління прав людини. Все це, як наслідок, і породжує парадоксальність четвертого покоління прав людини, яка заставляє нас прийняти сторону, кожна з яких в рівною мірою вірна і помилкова. Більше

того, саме усвідомлення принципу доповнюваності Бора (існування кількох взаємовиключних позицій виміру об'єкта, кожна з яких висвітлює інший бік досліджуваного об'єкта) є ключовим для подальшого дослідження проблеми та єдиною надією людства на створення чогось, що було б віддалено схожим на компроміс, адже лише в дискусії народжується істина.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. БАГАЦ об'язал государство признать однополые браки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://news.narod.co.il/news/98835>.
2. Барабаш О. О. ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА [Електронний ресурс] / О. О. Барабаш. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: [http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full\\_text\\_of\\_%20papers/vnulpurn\\_2016\\_837\\_36.pdf](http://science2016.lp.edu.ua/sites/default/files/Full_text_of_%20papers/vnulpurn_2016_837_36.pdf).
3. Борисевич Н. М. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ШТУЧНОГО ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ / Н. М. Борисевич. // Медичне право України. – 2007. – №19. – С. 27.
4. Біблія [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bibleonline.ru/bible/ukr/02/20/>.
5. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук [Електронний ресурс] / Френсис Бэкон // "Мысль". – 1971. – Режим доступу до ресурсу: <http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000452/index.shtml>.
6. В ПАСЕ призвали Раду оставить геев в покое [Електронний ресурс] // "УКРАЇНСЬКІ НОВИНИ". – 2012. – Режим доступу до ресурсу: [https://lb.ua/news/2012/07/11/160368\\_pase\\_prizvali\\_radu\\_ostavit\\_geev.html](https://lb.ua/news/2012/07/11/160368_pase_prizvali_radu_ostavit_geev.html).
7. Варгольская В. УСЫНОВЛЕНИЕ ОДНОПОЛЫМИ ПАРАМИ – НОВЫЙ ВИТОК ЧЕШСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА [Електронний ресурс] / Вирджиния Варгольская. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radio.cz/ru/rubrika/radiogazeta/usynovlenie-odnopolymi-parami-novyy-vitok-cheshskogo-zakonodatelstva>.
8. Гросс против Швейцарии [Електронний ресурс] – Режим доступу до

ресурсы:<http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB002&n=383673#045734111087987195>.

9. Декларация, принята в Осло, стосовно медичного аборту [Електронний ресурс]. – 1983. – Режим доступу до ресурсу: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990\\_009](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/990_009).

10. Дискримінація за сексуальною орієнтацію та статевою ознакою. Резолюція 1728 [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1086\\_rez\\_1728.htm](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/1086_rez_1728.htm).

11. Эвтаназия: какие препараты вводят человеку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://evtanazija.ru/kakie-preparaty-vvodyat-cheloveku/>.

12. Эвтаназия в Бельгии [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://evtanazija.ru/belgiya/>.

13. Эстонское правительство одобрило проект закона о сожительстве [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://rus.err.ee/194429/jestonskoe-pravitelstvo-odobrilo-proekt-zakona-o-sozhitelstve>.

14. Журавський відкликав свій законопроект "про заборону пропаганди гомосексуалізму" [Електронний ресурс] // УНН. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unn.com.ua/uk/news/973343-geuravskiy-vidklikav-sviy-zakonoproekt-pro-zaboronu-propagandi-gomoseksualizmu>.

15. Закон о семье [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%20%D0%9E%20%D0%A1%D0%95%D0%9C%D0%AC%D0%95\\_01.03.2018.pdf](https://v1.juristaitab.ee/sites/www.juristaitab.ee/files/elfinder/ru-seadused/%D0%97%D0%90%D0%9A%D0%9E%D0%9D%20%D0%9E%20%D0%A1%D0%95%D0%9C%D0%AC%D0%95_01.03.2018.pdf).

16. Ивентьев С. И. Четвёртое и пятое поколение прав человека [Електронний ресурс] / Сергей Иванович Ивентьев. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: [http://samlib.ru/i/iwentxew\\_s\\_i/prava1.shtml](http://samlib.ru/i/iwentxew_s_i/prava1.shtml).

17. Кириченко Т. С. Одностатеві шлюби - міф чи реальність? / Т. С. Кириченко. // Право і безпека. – 2012. – №5. – С. 207–210.

18. Клятва Гіпократата [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

[http://meduniv.lviv.ua/index.php?option=com\\_content&view=article&id=186&Itemid=205](http://meduniv.lviv.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=186&Itemid=205).

19. Кодекс Республіки Беларусь о Браке и Семье [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://kodeksy-by.com/kodeks\\_rb\\_o\\_brake\\_i\\_semje.htm](http://kodeksy-by.com/kodeks_rb_o_brake_i_semje.htm);

20. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_004](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004).

21. Конституция Объединенных Арабских Эмиратов [Електронний ресурс] // Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова – Режим доступу до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=89&attempt=1>.

22. Конституция Государства Бахрейн [Електронний ресурс] // Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова – Режим доступу до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=79>.

23. Конституция Кувейта [Електронний ресурс] // Интернет-библиотека конституций Романа Пашкова – Режим доступу до ресурсу: <https://worldconstitutions.ru/?p=91>.

24. Конституция Польской Республики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [http://www.concourt.am/armenian/legal\\_resources/world\\_constitutions/constit/poland/poland-r.htm](http://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/poland/poland-r.htm).

25. Конституция Республики Беларусь [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pravo.by/pravovaya-informatsiya/normativnye-dokumenty/konstitutsiya-respubliki-belarus/>;



26. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України.-1996.-№30.-ст.141.
27. Коран [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://quran-online.ru/>.
28. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – 2812. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2001-05>.
29. Мастерс У. Основы сексологии / У. Мастерс, В. Джонсон, Н. Колодни. – Москва: Мир, 1998. – 721 с.
30. Невилл П. Ирландия: история страны / П. Невилл, Е. Г. Кравцова. – Москва, 2009. – 351 с. – (Мидгард).
31. Одностатеві весілля зможуть приносити \$2.6 млрд в економіку кожного американського штату [Електронний ресурс] // Національний ЛГБТ-портал України – Режим доступу до ресурсу: [https://www.lgbt.org.ua/news/show\\_2977/](https://www.lgbt.org.ua/news/show_2977/).
32. Опитування: Майже 80 % українців виступають проти одностатевих шлюбів [Електронний ресурс] // Ракурс. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://racurs.ua/ua/n10889-opytuvannya-mayje-80-ukrayinciv-vystupaut-proty-odnostatevyh-shlubiv.html>
33. Основи законодавства України про охорону здоров'я [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#n397>.
34. Платон, Аристотель и Гиппократ об абортах [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://forum.f-dk.ru/viewtopic.php?f=110&t=52657>.
35. Повідомлення Верховного комісара ООН з прав людини щодо ухвалення ВРУ у першому читанні закону N 8711 [Електронний ресурс] // "ГЕНДЕР ЗЕД". – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://genderz.org.ua/povidomlennya-verhovnogo-komisara-oon-z-prav-lyudini-shhodo-uhvalennya-vru-u-pershomu-chitanni-zakonu-n-8711/>.

36. Постанова Кабінету Міністрів України Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України [Електронний ресурс]. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-%D0%BF>.

37. Постановление Народных Комиссариатов Здравоохранения и Юстиции. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://diletant.media/articles/38048331/>.

38. Постановление о запрещении аборт, увеличении материальной помощи роженицам, установлении государственной помощи многодетным, расширении сети родильных домов, детских яслей и детских садов, усилении уголовного наказания за неплатеж алиментов [Електронний ресурс]. – 1936. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ESU&n=4068#00953392600943821>.

39. Постановление Народных Комиссариатов Здравоохранения и Юстиции. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://diletant.media/articles/38048331/>.

40. Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення: наказ Міністерства охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13>.

41. Про комісію Міністерства охорони здоров'я Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів з питань охорони здоров'я обласних, Київських та Севастопольських міських державних адміністрацій з визначення показань для проведення операції (процедури) штучного переривання небажаної вагітності, строк якої становить від 12 до 22 тижнів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.06.2013 № № 1101/23633// Офіційний Вісник України. – 2013. – № 57. – С.138.

42. Проект Закону про заборону спрямованої на дітей пропаганди гомосексуалізму [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=43007](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43007).

43. Проект Закону про заборону спрямованої на дітей пропаганди одностатевих сексуальних стосунків [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=45242](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45242).

44. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (щодо встановлення відповідальності за пропаганду гомосексуалізму) [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=43991](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43991).

45. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів) [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=46457](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46457).

46. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень по проведенню операцій штучного переривання вагітності (абортів) [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=61424](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61424).

47. Проект Постанови про відхилення проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо заборони штучного переривання вагітності (абортів) [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?id=&pf3511=47170](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=47170).

48. Рада сняла с рассмотрения гомофобный закон Колесниченко [Електронний ресурс] // ТЕЛЕГРАФ. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://telegraf.com.ua/ukraina/politika/1253679-rada-snyala-s-rassmotreniya-gomofobnyiy-zakon-kolesnichenko.html>.

49. Савчук Т. Можливості технологій віртуальної реальності в різних сферах [Електронний ресурс] / Тетяна Савчук // Радіо Свобода. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28903722.html>.
50. Сакевич В. И. Что было после запрета аборта в 1936 году [Електронний ресурс] / Виктория Ивановна Сакевич // Демоскоп Weekly – Режим доступу до ресурсу: <http://www.demoscope.ru/weekly/2005/0221/reprod01.php>.
51. Свааб Д. Мы - это наш мозг. От матки до Альцгеймера [Електронний ресурс] / Дик Свааб // Издательство Ивана Лимбаха. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: [http://loveread.ec/view\\_global.php?id=72713](http://loveread.ec/view_global.php?id=72713).
52. Семейный и опекунский кодекс Республики Польша [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://semeynoepravo.wordpress.com/2018/03/20/семейный-и-опекунский-кодекс-республ/>
53. Слабак М. М. До питання про юридичне визнання одностатевих сімейних союзів / М. М. Слабак. // Митна справа. – 2015. – №2. – С. 167–175.
54. Список кодов МКБ-9 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/1403230>.
55. Стаття 8 про захист прав людини і основоположних свобод: стандарти застосування при здійсненні правосуддя [Електронний ресурс] / Н.Ахтирська, В. Філатов, Т. Фулей, Х. Хембах // Київ. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nsj.gov.ua/files/1384158454Конвенції%20про%20захист.pdf>
56. Тюхоненко Є. Розслідування злочинів ненависті щодо ЛГБТ в Україні залишається невирішеним [Електронний ресурс] / Євгенія Тюхоненко // Радіо Свобода. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29066192.html>.

57. Українці здивували відношенням до одностатевих шлюбів [Електронний ресурс] // ФАКТИ. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <https://fakty.com.ua/ua/index/read-news/id/1554955/>.

58. Хаас против Швейцарии. // ИЗБРАННЫЕ ПОСТАНОВЛЕНИЯ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА. СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК. – 2012. – №4. – С. 11–22.

59. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : від 16.01.2003 р. // Офіц. сайт Верхов. Ради України. - Режим доступу: [www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)

60. 11% українців підтримують одностатеві шлюби [Електронний ресурс] // СТРАЙК. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://firstsocial.info/news/11-ukrayintsiv-pidtrimuyut-odnostatevi-shlyubi>.

61. ABORTION IN ISRAEL: WHY IS THERE NO PUBLIC CONFLICT? [Електронний ресурс] // The Jerusalem Post. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.jpost.com/Israel-News/Abortion-in-Israel-Why-is-there-no-public-conflict-459109>.

62. A collection of the most Frequently Asked Questions and our Answers [Електронний ресурс] // Dignitas – Режим доступу до ресурсу: [http://www.dignitas.ch/index.php?option=com\\_content&view=article&id=69&Itemid=136&lang=en](http://www.dignitas.ch/index.php?option=com_content&view=article&id=69&Itemid=136&lang=en).

63. Accompanied Suicides per Year and Residence [Електронний ресурс] // Dignitas – Режим доступу до ресурсу: <http://www.dignitas.ch/images/stories/pdf/statistik-ftb-jahr-wohnsitz-1998-2017.pdf>.

64. Abortion: Argentina [Електронний ресурс] // Human Rights Watch – Режим доступу до ресурсу: <https://www.hrw.org/legacy/women/abortion/argentina.html>.

65. Adoption Statistics [Електронний ресурс] // U.S. DEPARTMENT OF STATE — BUREAU OF CONSULAR AFFAIRS – Режим доступу до

ресурсы: [https://travel.state.gov/content/travel/en/Intercountry-Adoption/adopt\\_ref/adoption-statistics.html](https://travel.state.gov/content/travel/en/Intercountry-Adoption/adopt_ref/adoption-statistics.html).

66. Annual Abortion Rates [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://abortionincanada.ca/stats/annual-abortion-rates/>

67. Argentina: Supreme Court Decision on Abortion [Электронный ресурс]. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.loc.gov/law/foreign-news/article/argentina-supreme-court-decision-on-abortion/>.

68. Aruba Parliament approves civil unions for same-sex couples [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://web.archive.org/web/20160909234501/https://www.yahoo.com/news/aruba-allow-lgbt-couples-register-unions-island-181430741.html?ref=gs>.

69. Balthazart J. Sex differences in partner preferences in humans and animals. [Электронный ресурс] / J. Balthazart. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/26833838#>.

70. Bailey J. A genetic study of male sexual orientation [Электронный ресурс] / J. Bailey, R. Pillard. – 1991. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1845227>.

71. Belgium: 15 years After Legalizing Euthanasia [Электронный ресурс] // Alliance VITA. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.alliancevita.org/en/2017/06/belgium-15-years-after-legalizing-euthanasia/>.

72. Bollinger baby case doctor tells of fear and doubt at inquest held over infant. // Los Angeles Herald. – 1915. – №41. – С. 3.

73. Brochure of Dignitas [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.dignitas.ch/images/stories/pdf/informations-broschuere-dignitas-e.pdf>.

74. California Grants Terminally Ill Right to Put an End to Treatment [Электронный ресурс] // The New-York Times. – 1976. – Режим доступа до

ресурсы: <https://www.nytimes.com/1976/10/02/archives/california-grants-terminally-ill-right-to-put-an-end-to-treatment.html>.

75. Constitutional Court Struck Down Joint Adoption Ban [Электронный ресурс] // The European Commission on Sexual Orientation Law. – 2015. – Режим доступа до ресурсы: <https://www.sexualorientationlaw.eu/105-constitutional-court-struck-down-joint-adoption-ban-austria>.

76. Comstock Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсы: <https://www.britannica.com/event/Comstock-Act>.

77. Constitution of Ireland [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсы: [https://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical\\_Information/The\\_Constitution/February\\_2015\\_-\\_Constitution\\_of\\_Ireland\\_.pdf](https://www.taoiseach.gov.ie/eng/Historical_Information/The_Constitution/February_2015_-_Constitution_of_Ireland_.pdf).

78. Constitution of Iraq – [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсы: [https://en.wikisource.org/wiki/Constitution\\_of\\_Iraq](https://en.wikisource.org/wiki/Constitution_of_Iraq);

79. Constitution of Mexico [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсы: [https://www.oas.org/juridico/mla/en/mex/en\\_mex-int-text-const.pdf](https://www.oas.org/juridico/mla/en/mex/en_mex-int-text-const.pdf).

80. Criminal Law Amendment Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсы: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/5076/index.do>.

81. Criminal Law Amendment Act, 1968 - Thirtieth Anniversary of Proclamation [Электронный ресурс]. – 1999. – Режим доступа до ресурсы: <https://web.archive.org/web/20110610054935/http://www.sen.parl.gc.ca/lpepin/index.asp?PgId=980>.

82. Current law regarding assisted suicide [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсы: <http://www.patientsrightscouncil.org/site/switzerland/>.

83. Denmark approves gay weddings in church [Электронный ресурс] // The Daily Telegraph. – 2012. – Режим доступа до ресурсы: <https://www.dailytelegraph.com.au/denmark-approves-gay-weddings-in->

[church/newsstory/b9659c72fd75b9db801050b2be150827?nk=869186a62cdf0a036e0c19772b8252c3-1544458628](http://church/newsstory/b9659c72fd75b9db801050b2be150827?nk=869186a62cdf0a036e0c19772b8252c3-1544458628).

84. Dinithia S. Love That Dare Not Squeak Its Name [Электронный ресурс] / SMITH DINITHIA // The New York Times. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2004/02/07/arts/love-that-dare-not-squeak-its-name.html>.

85. Egan R. Child euthanasia in the Netherlands and Belgium [Электронный ресурс] / Richard Egan. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <http://alexschadenberg.blogspot.com/2018/08/child-euthanasia-in-netherlands-and.htm>

86. Euthanasia and Assisted Suicide in Australia [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.worldrtd.net/euthanasia-and-assisted-suicide-australia>.

87. EUTHANASIA OF NEWBORNS AND THE GRONINGEN PROTOCOL [Электронный ресурс] // The European Institute of Bioethics – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ieb-eib.org/fr/pdf/20150204-groningen-eng.pdf>.

88. Euthanasia in the Netherlands [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.alliancevita.org/wp-content/uploads/2018/03/euthanasia-in-the-netherlands.pdf>.

89. Euthanasia Laws Act [Электронный ресурс]. – 1997. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2004A05118>.

90. German Civil Code [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [https://www.gesetze-im-internet.de/englisch\\_bgb/englisch\\_bgb.html#p4763](https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p4763).

91. Gay Marriage Around the World [Электронный ресурс] // Pew Research Centre. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.pewforum.org/2017/08/08/gay-marriage-around-the-world-2013/>.



92. Gold S. The Morgentaler Amendment: Why Canadians Owe Their Freedom to an Abortion Doctor [Электронный ресурс] / Samantha Gold // Forget the Box. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.forgetthebox.net/the-morgentaler-amendment-why-canadians-owe-their-freedom-to-an-abortion-doctor-201601261/>.
93. Health (Regulation of Termination of Pregnancy) Bill [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу [https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2018/10\\_5/](https://www.oireachtas.ie/en/bills/bill/2018/10_5/).
94. History of Euthanasia and Physician-Assisted Suicide [Электронный ресурс] // ProCon. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://euthanasia.procon.org/view.timeline.php?timelineID=000022>.
95. Historical abortion statistics, Israel [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-israel.html>.
96. Historical abortion statistics, Ukraine [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-ukraine.html>.
97. Historical abortion statistics, Ukraine [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.johnstonsarchive.net/policy/abortion/ab-ukraine.html>.
98. Hosman E. The Short Life and Eugenic Death of Baby John Bollinger [Электронный ресурс] / Elliot Hosman // Psychology Today. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/genetic-crossroads/201510/the-short-life-and-eugenic-death-baby-john-bollinger>.
99. Iraq Penal Code – [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.refworld.org/docid/452524304.html>.
100. Islamic Penal Code of Iran – [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [http://mehr.org/Islamic\\_Penal\\_Code\\_of\\_Iran.pdf](http://mehr.org/Islamic_Penal_Code_of_Iran.pdf).

101. ICD-10 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://icd.who.int/browse10/2010/en#>.

102. Jacobs S. Same-sex marriage could be a \$650 million boost to the Australian economy [Электронный ресурс] / Sam Jacobs // Business Insider Australia. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.businessinsider.com.au/same-sex-marriage-could-be-a-650-million-boost-to-the-australian-economy-2017-9>.

103. Joint Centenary Declaration of the principles of the relationship between The Cook Islands and New Zealand [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.mfat.govt.nz/assets/Pacific1/Cook-Islands-2001-Joint-Centenary-Declaration-signed.pdf>.

104. Kemp N. Merciful Release: A History of the British Euthenasia Movement / Nick Kemp., 2002. – 237 с.

105. LeVay S. A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men / Simon LeVay. // Science. – 1991. – №253. – С. 1034–1037.

106. Kirkpatrick R. The Evolution of Human Homosexual Behavior in: Current Anthropology / R.C. Kirkpatrick. // Current Anthropology. – 2000. – №41. – С. 385–413.

107. Legal Abortion in Argentina? A Long Shot Is Suddenly Within Reach [Электронный ресурс] // The New-York Times. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.nytimes.com/2018/04/14/world/americas/argentina-abortion-pope-francis.html?module=inline>.

108. Long L. Abortion in Canada [Электронный ресурс] / L. Long, R. Foot // The Canadian Encyclopedia. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/abortion>.

109. Marriage (Definition of Marriage) Amendment Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/2013/0020/latest/whole.html>.

110. Mills G. What you need to know about assisted suicide in Switzerland [Электронный ресурс] / George Mills // The Local. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thelocal.ch/20180503/what-you-need-to-know-about-assisted-death-in-switzerland>.

111. Newman M. 15,000 illegal abortions performed in Israel each year, activists claim [Электронный ресурс] / Marissa Newman // The Times of Israel. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.timesofisrael.com/15000-illegal-abortion-performed-in-israel-each-year-activists-claim/>.

112. Number of deaths as a result of abortion in Argentina from 2001 to 2016 [Электронный ресурс] // Statista – Режим доступа до ресурсу: <https://www.statista.com/statistics/869682/argentina-number-deaths-abortion/>.

113. Offences Against the Person Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/Vict/24-25/100/contents>.

114. Penal Code of United Arab Emirates [Электронный ресурс]. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.adjd.gov.ae/sites/Authoring/AR/ELibrary%20Books/ELibrary/PDFs/Penal%20Code.pdf>.

115. Penal Code of Argentina [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [https://www.policinglaw.info/assets/downloads/1984\\_Criminal\\_Code\\_\(as\\_amended\)\\_English\\_translation.docx](https://www.policinglaw.info/assets/downloads/1984_Criminal_Code_(as_amended)_English_translation.docx)

116. Protection of Life During Pregnancy Act [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2013/act/35/enacted/en/pdf>.

117. Penal Law 5737-1977 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.oecd.org/investment/anti-bribery/anti-briberyconvention/43289694.pdf>.

118. Report 2016 euthanasia in Netherlands [Электронный ресурс] // The European Institute of Bioethics. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ieb-eib.org/en/document/report-2016-euthanasia-in-netherlands-488.html>.

119. ROHDE D. Sniper Attacks on Doctors Create Climate of Fear in Canada [Электронный ресурс] / DAVID ROHDE // The New-York Times. – 1998. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.nytimes.com/1998/10/29/nyregion/sniper-attacks-on-doctors-create-climate-of-fear-in-canada.html?pagewanted=all&src=pm>.

120. ROTHMAN L. Was Iceland Really the First Nation to Legalize Abortion? [Электронный ресурс] / LILY ROTHMAN // TIME. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://time.com/3679288/iceland-abortion/>.

121. Relu Adrian Coman and Others v Inspectoratul General pentru Imigrări and Ministerul Afacerilor Interne. [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62016CJ0673>.

122. Stockton R. Aktion T4, The Nazi Program That Slaughtered 300,000 Disabled People [Электронный ресурс] / Richard Stockton // Ati. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://allthatsinteresting.com/aktion-t4-program>.

123. Soh C. Time for a Fourth Generation of Human Rights? [Электронный ресурс] / C. Soh, D. Connolly, S. Nam // The United Nations Research Institute for Social Development. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.unrisd.org/TechAndHumanRights-Soh-et-al>.

124. Swaab D. An enlarged suprachiasmatic nucleus in homosexual men. / D. Swaab, M. Hofman. // Brain Research. – 1990. – №537. – С. 141–148.

125. Swiss Criminal Code [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсу : <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19370083/201803010000/311.0.pdf>.

126. Summer C. J. Mexico's Supreme Court Effectively Legalizes Same-Sex Marriage Nationwide [Электронный ресурс] / Claude J. Summer. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: [https://web.archive.org/web/20150623105452/http://www.glbtc.com/blogs/mexico\\_s\\_supreme\\_court\\_effectively\\_legalizes\\_samesex\\_marriage\\_nationwide.html](https://web.archive.org/web/20150623105452/http://www.glbtc.com/blogs/mexico_s_supreme_court_effectively_legalizes_samesex_marriage_nationwide.html).

127. Supreme court rules gay weddings valid in all Mexico [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-10932748>.

128. Sommerland J. Why is Romania holding a referendum on same-sex marriage and what might a 'yes' vote mean? [Электронный ресурс] / Joe Sommerland – Режим доступа до ресурсу: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/same-sex-marriage-romania-legal-vote-gay-rights-lgbt-lesbian-civil-partnership-a8568031.html>

129. The Belgian Act on Euthanasia [Электронный ресурс]. – 2002. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?TABLE=EP&ID=59>.

130. The Charter for the Kingdom of the Netherlands – [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: [http://www.palatauruscentrostudi.eu/doc/Kingdon\\_of\\_the\\_Netherlands\\_Charter\\_1954\\_EN.pdf](http://www.palatauruscentrostudi.eu/doc/Kingdon_of_the_Netherlands_Charter_1954_EN.pdf);

131. The Constitution Act of Canada [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://caid.ca/ConstAct010208.pdf>.

132. The Code of the Assura [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://sourcebooks.fordham.edu/ancient/1075assyriancode.asp>.

133. The Danish Registered Partnership Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.qrd.org/qrd/world/europe/denmark/registered.partnership.act.with.amendments>

134. The Dutch ‘Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act [Электронный ресурс]. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: [http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?](http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=58)

[LAN=E&TABLE=EP&ID=58](http://www.ethical-perspectives.be/viewpic.php?LAN=E&TABLE=EP&ID=58).

135. The Netherlands: Equal Treatment Act [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.equalrightstrust.org/content/netherlands-equal-treatment-act-1994>.

136. The Economic Benefits of Gay Marriage [Электронный ресурс] // PBS News Hour. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.pbs.org/newshour/economy/the-e>.

137. The PACS and marriage and cohabitation in France [Электронный ресурс]. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00199963/document>.

138. Thirty-sixth Amendment of the Constitution Act [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2018/C36/mul/enacted/36th-amdt-of-the-constitution-act-2018.pdf>.

139. Transforming social contracts: the social and cultural history of IVF in Denmark [Электронный ресурс] // Reproductive Biomedicine & Society Online. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405661816300181>.

140. Territories euthanasia bill sunk in Senate [Электронный ресурс] // SBS News – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sbs.com.au/news/territories-euthanasia-bill-sunk-in-senate>.

141. Third Annual Report of notifications in accordance with the Protection of Life During Pregnancy Act 2013 laid before the Houses of the Oireachtas [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://health.gov.ie/blog/press-release/third-annual-report-of-notifications-in->

[accordance-with-the-protection-of-life-during-pregnancy-act-2013-laid-before-the-houses-of-the-oireachtas/](#).

142. This is why Argentina did not legalize abortion this week [Электронный ресурс] // The Washington Post. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: [https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/08/11/this-is-why-argentina-did-not-legalize-abortion-this-week/?noredirect=on&utm\\_term=.e2947745e439](https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/08/11/this-is-why-argentina-did-not-legalize-abortion-this-week/?noredirect=on&utm_term=.e2947745e439).

143. The Stats behind Irish abortions in the UK [Электронный ресурс] // UCD DATA JOURNALISM STUDIO. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <http://newslab.ie/ddjudc/the-stats-behind-irish-abortion-in-the-uk/>.

144. The Women Are Coming; The Abortion Caravan of 1970 [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://activehistory.ca/2015/05/the-women-are-coming-the-abortion-caravan-of-1970/>.

145. Yörük B. Aruba vote on civil partnerships could finally extend LGBT rights to all Dutch citizens [Электронный ресурс] / VANÇELI YÖRÜK. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/y-r-k-bah-eli/aruba-vote-on-civil-partnerships-could-finally-extend-lgbt-rights-t>

146. Venice Commission: Ukrainian bill banning promotion of homosexuality contradicts international standards [Электронный ресурс] // Interfax-Ukraine. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kyivpost.com/article/content/ukraine-politics/venice-commission-ukrainian-bill-banning-promotion-of-homosexuality-contradicts-international-standards-325840.html>.

147. Voluntary Assisted Dying Act [Электронный ресурс]. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: [http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web\\_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/f932b66241ecf1b7ca256e92000e23be/B320E209775D253CCA2581ED00114C60/\\$FILE/17-061aa%20authorised.pdf](http://www.legislation.vic.gov.au/Domino/Web_Notes/LDMS/PubStatbook.nsf/f932b66241ecf1b7ca256e92000e23be/B320E209775D253CCA2581ED00114C60/$FILE/17-061aa%20authorised.pdf).

148. WHALEN N. 10 Percent of U.K. Adoptions in 2016 Were By Same-Sex Couples [Электронный ресурс] / NATALIE WHALEN // OUT. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.out.com/news-opinion/2016/12/08/10-percent-uk-adoptions-2016-were-same-sex-couples>.

149. WMA DECLARATION ON EUTHANASIA [Электронный ресурс]. – 1987. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.wma.net/policies-post/wma-declaration-on-euthanasia/>.